

Вищий навчальний заклад «Український католицький університет»

Факультет суспільних наук

назва факультету

Кафедра теорії права та прав людини

(повна назва кафедри)

Пояснювальна записка

до дипломного проекту (магістерської роботи)

магістр

(освітній ступінь)

на тему “Медіаційні угоди в Україні”

Виконала:

студентка II курсу, групи СПЛ 2018/М

спеціальності 081 «Право»

(шифр і назва спеціальності)

Котлярчук А. С.

(прізвище та ініціали)

Керівник:

Думич Х. М.

(прізвище та ініціали)

Львів – 2019 року

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МЕДІАЦІЇ ТА МЕДІАЦІЙНИХ УГОД В СУЧАСНІЙ ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ	9
1.1. Історичний аспект розвитку та застосування медіації в правових системах	9
1.2. Поняття та принципи медіації в праві	14
1.3. Класифікація видів медіації з точки зору права	26
1.4. Медіаційні угоди як юридичний інструмент медіації	32
РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ВПРОВАДЖЕННЯ МЕДІАЦІЙНОЇ УГОДИ ЯК ЗАКРІПЛЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ МЕДІАЦІЇ	40
2.1. Міжнародно-правові стандарти медіації.....	40
2.2. Досвід застосування медіаційних угод в національних правових системах	50
2.3. Досвід застосування міжнародних медіаційних угод	56
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МЕДІАЦІЙНИХ УГОД ТА НАБЛИЖЕНИХ ІНСТИТУТІВ В УКРАЇНІ.....	63
3.1. Нормативне регулювання медіаційних угод та наближених інститутів в Україні.....	63
3.2. Законодавчі ініціативи щодо впровадження інструментів медіації в національне законодавство	70
3.3. Наближення законодавства України про медіацію до міжнародних стандартів	73
ВИСНОВКИ.....	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	79

ВСТУП

Актуальність теми. Звичним для українського суспільства способом вирішення спорів є суд. При порушенні зобов'язання, оскарженні рішення органу влади чи при поділі майна – в будь-якій ситуації пересічний українець чомусь прагне отримати на свою користь рішення органу судової влади. Це означає сплатити судовий збір, дочекатися призначення справи до розгляду, відвідати кілька (в окремих випадках – кілька десятків) засідань, виплатити винагороду представнику, а потім, якщо інша сторона не бажає виконувати рішення, то ще й довго і нерідко безуспішно добиватися примусового виконання. При цьому недовіра до судової системи в Україні зберігається на рівні близько вісімдесяти відсотків¹.

Один з найвпливовіших суддів Верховного Суду США за всю його історію Антонін Скалія колись майстерно висловився про американську систему правосуддя так: “Суд приймає неймовірну кількість рішень, які повинні прийматися людьми самостійно”. Можливо, саме внаслідок такого критичного ставлення американських правників до власної судової системи саме Сполучені Штати Америки у 70-х рр. XX століття стали країною, яка чи не найбільш активно пропагувала поширення та інституціоналізацію альтернативних способів врегулювання спорів. “Альтернативними” вони стали називатись тому, що дозволяли уникнути традиційного розгляду спору в судовому засіданні, і традиційно до цієї категорії відносили медіацію, переговори та арбітраж, а згодом також і інші види.

З часів, коли почалося становлення альтернативних способів врегулювання спорів минуло вже майже п'ятдесят років, і зараз можливість захистити свої інтереси в позасудовому процесі вважається для будь-якого розвинутого суспільства обов'язковою гарантією доступу до правосуддя. Одним

¹ Звіт за результатами дослідження «Ставлення громадян України до судової системи» (за даними Центру Разумкова, опублікований 24 червня 2019). URL: <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/stavlennia-gromadian-ukrainy-do-sudovoi-systemy> (дата звернення: 27.12.2019).

з найбільш поширених у світі альтернативних способів врегулювання спорів стала медіація, продемонструвавши на практиці свої переваги порівняно з судовим процесом, серед яких ефективність, швидкість, економія ресурсів, врахування інтересів обох сторін. У багатьох державах було запроваджене правове регулювання медіації на національному рівні, а вже з початку ХХ століття зусилля європейського співтовариства спрямовуються на гармонізацію законодавства про медіацію, встановлення спільних базових визначень і засад, а також вимог до медіатора. Рекомендації щодо поширення медіації, основні стандарти цього процесу та гарантії виконання медіаційних угод закріплені у ряді міжнародно-правових документів Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, Європейського Союзу.

Вже понад десять років питання законодавчого врегулювання медіації є актуальним для України. Зовсім недавно, у лютому 2019 р., наша держава вже практично стояла на порозі прийняття в другому читанні законопроекту про медіацію №3665. Проте законом він так і не став, і медіація в Україні досі не отримала навіть рамкового правового регулювання. Законопроектна робота триває і надалі. До того ж, 7 серпня 2019 р. Україна стала державою-підписантом Сінгапурської конвенції, яка присвячена міжнародним угодам за результатами комерційної медіації, і взяла на себе зобов'язання забезпечити можливість виконання таких угод за національним правом. Таким чином, наукові дослідження медіації та медіаційних угод не втрачають своєї актуальності.

Теоретичне та практичне значення роботи полягає у систематизації та аналізі наявних наукових досліджень на тему медіаційних угод, а також міжнародних стандартів і досвіду іноземних держав щодо правового регулювання медіації.

Метою роботи є дослідження теоретичних та практичних проблем впровадження медіації в правову систему України, а також подальших перспектив законодавчого врегулювання медіаційних угод у відповідності з міжнародними стандартами.

Мета роботи передбачає виконання таких **завдань**:

- проаналізувати історичний аспект розвитку медіації у світі та в Україні;
- з'ясувати доктринальні та законодавчі підходи до розуміння поняття медіації, її основних принципів та видів;
- охарактеризувати медіаційну угоду як юридичний інструмент закріплення домовленості сторін в результаті медіації;
- дослідити стандарти медіації, закріплені в міжнародно-правових документах;
- проаналізувати досвід окремих держав, які на законодавчому рівні врегулювали медіацію та медіаційні угоди;
- охарактеризувати наявне в Україні правове регулювання медіаційних угод та суміжних інститутів, а також перспективи прийняття в Україні закону про медіацію та наближення національного правового регулювання медіаційних угод до міжнародних стандартів.

Теоретичні підходи і методологія дослідження. Методологічною основою роботи є комплекс методів наукового пізнання, що дозволяє належним чином вивчати окремі питання. Були застосовані такі методи, як історико-правовий (питання генези медіації), формально-юридичний (для визначення змісту правових норм, що містяться у законопроектах про медіацію, міжнародно-правових актах та законодавстві іноземних держав), метод системного аналізу (оцінка правового регулювання медіації та медіаційних угод в зарубіжних країнах, погляди науковців та практиків стосовно окремих питань правового регулювання медіації), порівняльно-правовий метод (було проведено порівняльну характеристику окремих термінів, що містяться в законопроектах про медіацію, відповідних норм міжнародно-правових актів, доктринальних напрацювань), логіко-юридичний метод та метод моделювання (формулювання висновків та пропозицій щодо окремих законодавчих положень майбутнього закону про медіацію).

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають в процесі медіації, її основні засади та значення, а також правова природа та особливості укладення та виконання медіаційних угод.

Предметом дослідження є правові норми та міжнародні стандарти, які є правовою основою інституту медіації, а також визначають порядок укладення та виконання медіаційних угод.

Джерела. Питання, пов'язані з правовим регулюванням медіації та медіаційних угод досліджувалися багатьма українськими та іноземними науковцями, серед яких окремо слід виділити комплексні дослідження Г. Огречук та ряд робіт Н. Мазаракі, присвячених тематиці медіації. Були досліджені також міжнародно-правові стандарти у сфері медіації, закріплені документами ООН, Ради Європи та Європейського Союзу, і законопроекти про медіацію, які раніше розглядалися Верховною Радою України.

Структура роботи складається із вступу, трьох розділів, якими охоплюються десять підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 75 сторінок (з урахуванням використаних джерел 90 сторінок).

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МЕДІАЦІЇ ТА МЕДІАЦІЙНИХ УГОД В СУЧАСНІЙ ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ

Медіаційна угода є свого роду гарантією домовленості, якої досягають сторони в процесі медіації. Необхідність і навіть доцільність укладення таких угод і досі є предметом наукових та практичних дискусій. Саме тому дослідження правового інституту медіаційної угоди неможливе без розуміння генези, природи та основних засад процесу медіації, за результатами якого така угода укладається. Для того, щоб краще зрозуміти, що таке медіаційна угода, також варто чітко розмежувати її з суміжними правовими інститутами. Тому видається важливим дослідити різні види медіації та окремо зупинитися на схожих способах врегулювання спорів, за результатами яких також можуть укладатися угоди чи прийматися різного роду рішення. В сьгоднішніх українських реаліях за відсутності закону, який би встановлював загальні принципи і визначав хоча б базові поняття, пов'язані з медіацією², доводиться звертатися за такою інформацією до інших джерел – міжнародних договорів та практики окремих іноземних держав, підзаконних актів українського законодавства, правової доктрини та позицій, висловлених досвідченими юристами і медіаторами.

1.1. Історичний аспект розвитку та застосування медіації в правових системах

Дослідження появи та розвитку медіації як засобу вирішення спорів змушує зробити дещо парадоксальний висновок: медіація є водночас новим і без перебільшення стародавнім процесом. Перші спроби віднести до правового поля, встановити мінімальні вимоги та інституціоналізувати медіацію мали місце лише в другій половині ХХ століття, і в той же час наближені до сучасної медіації

² Станом на 27 грудня 2019 р., коли була завершена ця робота, в Україні не було ні чинного закону про медіацію, ні навіть законопроекту, який пройшов би хоча б етап прийняття у першому читанні.

процеси, які можна назвати її “попередниками”, застосовувалися тисячі років, будучи позачасовими та універсальними³. Перші згадки про застосування медіації науковці вбачають в Біблії, в племінних традиціях Африки, у давньоєврейській системі, де спори вирішують рабини⁴; дехто зазначає про фінікійських мореплавців чи навіть стародавній Вавилон⁵. Часто згадуються приклади давньогрецьких проксенів, римських медіаторів⁶. Окремі автори навіть вважають, що саме завдяки медіації були встановлені кордони Священної Римської Імперії після Тридцятилітньої війни в Європі у 1648 р., а внаслідок проведення Томасом Джефферсоном медіації між американськими високопосадовцями у 1790 р. було прийнято рішення обрати столицею новостворених США Вашингтон у окрузі Колумбія⁷.

Втім, попри всю важливість «попередників» медіації для всесвітньої історії та конфліктології, з точки зору права важливою є історія медіації саме в сучасному розумінні цього процесу. Якщо говорити про відправну точку, з якої почалася сучасна історія медіації як засобу альтернативного вирішення спорів, то це було 29 серпня 1906 р. під час події, яка вже набагато пізніше отримала назву “першої Паундської конференції”⁸. Насправді це не була конференція у класичному розумінні, присвячена медіації зокрема чи навіть системі правосуддя в цілому. Натомість Р. Паунд виголосив на 29-тій щорічній зустрічі Американської асоціації адвокатів промову про загальне невдоволення відправленням правосуддя у США, порівнюючи судовий процес зі спортивними змаганнями, де суддя – всього лиш рефері: “Суд більше не ставить питання, чого

³ Ясиновський І.Г. Імплементация процедури медіації в українське законодавство: теоретико-правовий аналіз: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юрид. наук: 12.00.01 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2016.

⁴ Кисельова Т. С. Правове регулювання відносин із надання послуг медіації в зарубіжних країнах. *Правовий Україні*. 2011. No 11-12. С. 225-234. URL: https://ukrmediation.com.ua/files/Pravo_Ukrainy_11-12_2011_page_225-245.pdf

⁵ Miranda, A. The Origins of Mediation and the A.D.R. tools. *Mediation in Europe at the cross-road of different legal cultures* / Ed. Antonello Miranda. Rome: ARACNE editrice S.r.l., 2014. P. 9–26. URL: https://www.academia.edu/9611797/The_Origins_of_Mediation_and_the_A.D.R._tools (авторський переклад)

⁶ Ясиновський І. Г. Історичний аспект розвитку інституту медіації та сучасні тенденції розвитку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція»*. 2014. No 10-2. С. 31–33

⁷ Barrett, J. T. A history of alternative dispute resolution: the story of a political, cultural and social movement. / Eds. Jerome Barrett, Joseph Barrett. San-Francisco: Josey-Bass. 2004. P. xxv-xxix (авторський переклад)

⁸ Traum L., Farkas B. The history and legacy of Pound conferences. *Cardozo Journal of Conflict Resolution*, Vol. 18:677. 2017. URL: https://cardozojcr.com/wp-content/uploads/2017/05/CAC313_crop.pdf (авторський переклад)

вимагає матеріальне право та справедливість, а натомість запитує, чи були належним чином дотримані правила гри”⁹. У своїй промові Паунд також наголосив на необхідності альтернативи неефективному судовому процесу. Сьогодні вважається, що саме з першої Паундської конференції розпочався розвиток альтернативних способів вирішення спорів, серед яких і медіація.

Згодом відбулася вже конференція на честь самого Р. Паунда (справжня назва “Причини невдоволеності населення відправленням правосуддя у США”, неформально названа “другою Паундською конференцією”, в літературі іноді називається просто “Паундською конференцією”). 70 років потому, у 1976 р. ця подія стала основою для руху за поширення альтернативного вирішення спорів не лише у США, а й в інших державах по всьому світу. Доповідачами на цій конференції виступили, серед інших, професор Ф. Сандер і суддя У. Бергер. Професор Ф. Сандер запропонував раніше невідоме поняття “суду з багатьма дверима”. На його думку, суд попри свою універсальність часто виступає неефективним способом врегулювання спорів. Люди змушені звертатися до суду лише через відсутність кращої альтернативи. Ф. Сандер запропонував змінити систему правосуддя таким чином, щоб вона в першу чергу слугувала інтересам учасників спору. Замість “одних дверей” до справедливості, якими традиційно вважається судовий процес, Сандер запропонував створити “кілька дверей”. Серед альтернатив судовому процесу був названий також і медіаційний процес. Медіація, на думку Ф. Сандера, мала стати послугою, яку надаватимуть суди. Зрештою саме на основі концепції “кількох дверей” в американській судовій системі було створено служби для попереднього аналізу спору, які вивчали справу і давали сторонам рекомендації щодо способів, до яких їм буде найдоцільніше звернутися для вирішення свого спору, а також інформували про організації, до яких можна звернутися за такими послугами¹⁰.

⁹ Roscoe Pound. The Causes of Popular Dissatisfaction with the Administration of Justice, American Law Review, 729, 742. 1906. URL: <https://law.unl.edu/RoscoePound.pdf> (авторський переклад)

¹⁰ Медіація у професійній діяльності юриста : підручник / авт.кол.: Т. Білик, Р. Гаврилюк, І. Городиський [та ін.]; за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. — Одеса: Екологія, 2019. — 456 с.

Початок швидкого поширення альтернативних засобів вирішення спорів, наприклад, у системі правосуддя США пов'язують із прийняттям Акта про реформу цивільного судочинства у 1990 р. Цим Актом в кожному федеральному судовому окрузі було створено спеціальні рекомендаційні комітети, які впроваджували заходи, пов'язані з альтернативними способами вирішення спорів. У 2002 р. у США було прийнято Модельний Закон про медіацію, відповідно до якого у всіх п'ятдесяти штатах було започатковано програми судової медіації, причому вона набувала різних видів.

Загалом, з кінця ХХ століття медіація та інші процедури альтернативного врегулювання спорів почали активно поширюватися в усьому світі. Особливо швидко підтримали цей рух країни англо-саксонського права (Канада, Велика Британія, Австралія і Нова Зеландія), які створили у себе інститути альтернативного врегулювання спорів, подібні тим, що існують в США.

В українській історії теж здавна існували традиції, які можна назвати давніми альтернативними способами вирішення спорів. Наприклад, у Запорізькій Січі найважливіші збори, такі як військові ради, відбувались у вигляді кола. Громада не завершувала обговорення питань в колі доти, поки не знаходила консенсус, що був прийнятним для всіх її членів¹¹. Зараз така козацька практика розглядається як одна з давніх версій медіації.

На жаль, медіація в сучасному розумінні у нашій державі сьогодні лише робить перші кроки. В часи бурхливого розвитку медіації у світі Україна перебувала у складі Радянського союзу, де вирішення спорів було монополізоване судом. І навіть за часи незалежності наша держава не приділяла значної уваги альтернативним способам вирішення спорів, в основному зосереджуючи усі спроби провести реформу системи правосуддя власне навколо судів.

Сучасна ж Україна знаходиться в такій унікальній ситуації, коли практика застосування медіації, хоч і лише невеликий відсоток спорів вирішується у

¹¹ Кисельова Т. С. Правове регулювання відносин із надання послуг медіації в зарубіжних країнах. *Право України*. 2011. № 11-12. С. 225-234. URL: https://ukrmediation.com.ua/files//Pravo_Ukrainy_11-12_2011_page_225-245.pdf

такому порядку, значно випереджає правове регулювання¹². В державі не зроблено достатньо в плані законопроектної роботи, хоча існує надзвичайно велика кількість наукових досліджень, що стосуються медіації, та обґрунтувань ефективності й результативності цього процесу. За часи незалежності було подано близько десяти законопроектів про медіацію, лише один з яких (законопроект №3665) був прийнятий у першому читанні, однак у підсумку Верховна Рада України усе ж не проголосувала за нього і перша реальна можливість України отримати чинний закон про медіацію закінчилася нічим.

Варто зазначити, що медіація в Україні повільно, але продовжує розвиватися. Велика заслуга в цьому належить медіаторській спільноті України. У нашій державі існує багато медіаторських організацій та асоціацій, які активно включаються в обговорення та роботу над новими законопроектами, а також займаються правопросвітницькою діяльністю¹³. Наприклад, створена у 2014 році Національна асоціація медіаторів України діє з метою: “сприяння становленню, використанню та поширенню медіації як ефективного підходу до вирішення конфліктів у різних сферах життя, об’єднання фахівців у сфері медіації та розвитку професії медіатора на рівні світових стандартів, захисту спільних інтересів її [асоціації] членів та представництво їх інтересів в Україні та за кордоном”¹⁴. На виконання цієї мети асоціація вже розробила Кодекс етики медіатора, а також Стандарти навчання базовим навичкам медіатора. Дедалі більше медіаторів добровільно приєднуються до цих стандартів шляхом підписання відповідних декларацій¹⁵.

Таким чином, історія медіації у світі та в Україні сягає своїм корінням давнього минулого. Врегулювання спору поза судом існувало ще на ранніх етапах розвитку людської цивілізації, проте медіація в сучасному її розумінні

¹² Тарнавська А.-Н. Становлення інституту медіації в умовах євроінтеграційних процесів України. *Публічне право*. 2015. № 1. С. 211-218.

¹³ Медіація у професійній діяльності юриста : підручник / авт.кол.: Т. Білик, Р. Гаврилюк, І. Городиський [та ін.]; за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. — Одеса: Екологія, 2019. — 456 с.

¹⁴ Статут громадської організації «Національна Асоціація Медіаторів України»: затверджений рішенням установчих зборів засновників громадської організації «Національна Асоціація Медіаторів України» від 20 серпня 2014 р., протокол №.1/2014

¹⁵ Медіація у професійній діяльності юриста : підручник / авт.кол.: Т. Білик, Р. Гаврилюк, І. Городиський [та ін.]; за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. — Одеса: Екологія, 2019. — 456 с.

набула розвитку у Європі та США не так давно – у ХХ ст. Багато держав уже закріпили медіацію на законодавчому рівні, оскільки вона максимально відповідає інтересам сторін спору, однак серед них, на жаль, поки що нема України. Попри давні традиції позасудового врегулювання спорів у нашій державі, розвитком та поширенням медіації в Україні на даному етапі найбільше займаються медіаторські спільноти, які активно залучаються серед іншого і до розробки законопроекту про медіацію.

1.2. Поняття та принципи медіації в праві

Першим кроком до належного правового регулювання є визначення сфери дії майбутнього закону – що саме потрібно врегулювати та для чого слід прийняти цей нормативно-правовий акт. В цьому контексті дуже важливо правильно дати визначення медіації, оскільки це не лише свого роду уніфікація різних підходів до правової сутності цього процесу та закріплення її на державному рівні, але і обмеження кола суспільних відносин, на які буде поширюватися таке правове регулювання.

Історичне походження терміну “медіація» – від грецького “*medos*” (нейтральний, незалежний від сторони) та від латинського “*mediatio*” (посередництво)¹⁶.

Довідатися значення терміну медіація у словнику не вийде, принаймні у внутрішньодержавному значенні цього терміну. Тлумачний словник української мови чомусь визначає медіацію як “міжнародне посередництво, мирний спосіб розв’язання міжнародних конфліктів за допомогою держави, яка не бере участі у конфлікті”¹⁷. У юридичному словнику Блека медіація визначається як “втручання; дія третьої особи, яка вступає у спір між двома протилежними сторонами з метою примирити їх або переконати їх врегулювати спір”, у

¹⁶ Поліщук М. Я. Поняття медіації як альтернативного методу вирішення спорів. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2014. №. 65. С. 134-139. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dip_2014_65_22

¹⁷ <http://ukrlit.org/slovyk/mediacija>

подальшому також пояснюючи значення медіації так, як її розуміє міжнародне право¹⁸.

Визначення медіації натомість можна знайти в різних міжнародно-правових документах, які врегульовують різні види або окремі аспекти медіаційного процесу. Наприклад, у Рекомендації Rec (2002) 10 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в цивільних справах від 18 вересня 2002 р., медіація визначена як “процес врегулювання спорів, у межах якого сторони з допомогою одного чи кількох медіаторів проводять переговори щодо спірних питань з метою досягти домовленості”¹⁹.

Директива Європейського Парламенту та Ради No. 2008/52/EC від 21 травня 2008 р. про деякі аспекти медіації в цивільних і комерційних справах також визначає поняття медіації. У статті 3 Директиви вказано, що “медіацією є структурований процес, незалежно від його назви, у якому дві або більше сторони спору на добровільній основі намагаються самостійно досягнути домовленості про врегулювання їхнього спору за допомогою медіатора. Цей процес може бути розпочатий за ініціативою сторін, за пропозицією суду або за наказом суду, а також у відповідності до законодавства держави”²⁰.

Також заслуговує на увагу визначення медіації, яке міститься у статті 1 Типового закону ЮНСІТРАЛ щодо міжнародних комерційних арбітражних процедур від 24 червня 2002 р. Комісії ООН із міжнародного торгового права, відповідно до якої міжнародна комерційна погоджувальна процедура (по суті, це і є медіація) – це “процес, у якому сторони залучають третю особу або осіб з метою надання ними допомоги у мирному врегулюванні спорів, що виникають

¹⁸ Black’s Law Dictionary, 2nd edition. URL: <https://www.freelawdictionary.org> (авторський переклад)

¹⁹ Рекомендація Rec (2002) 10 Комітету Міністрів Ради Європи державам- членам щодо медіації в цивільних справах (ухвалена Комітетом Міністрів 18 вересня 2002 р. на 808-му засіданні заступників міністрів). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2002_10_2002_09_18_1.pdf

²⁰ Директива 2008/52/EC Європейського парламенту і Ради про деякі аспекти медіації у цивільних та комерційних справах. Міжнародний документ No 2008/52/EC від 21.05.2008 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a95

із приводу контрактних чи інших правових відносин, або у зв'язку з ними. Посередник не має права нав'язувати сторонам способи врегулювання спору”²¹.

Українські науковці у своїх працях, присвячених дослідженню альтернативних засобів вирішення спорів, нерідко пропонують власне визначення медіації.

Таким, що містить всі найважливіші ознаки медіації, можна назвати формулювання О. Можайкіної, яка зазначає, що медіацією є “структурована добровільна та конфіденційна процедура позасудового врегулювання спору (конфлікту), в якій медіатор (посередник) допомагає сторонам у розумінні їхніх інтересів та пошуку ефективних шляхів досягнення взаємоприйняттого рішення”²².

Вдалим є визначення, що пропонується О. Спектор, за ним медіація визначається як “самостійний спосіб альтернативного врегулювання спорів, який полягає у забезпеченні прийняття сторонами самостійного компромісного взаємоприйняттого рішення щодо спору в процесі безпосереднього чи опосередкованого спілкування за сприянням обраної сторонами за взаємною згодою незалежної третьої особи”²³.

Найбільш змістовно правильним видається визначення медіації, яке наводить у своїй праці М. Поліщук: “Медіацією є альтернативний спосіб вирішення спору, за умовами якого сторони на добровільних засадах беруть участь у переговорах і, за допомогою незалежної та кваліфікованої третьої сторони (медіатора), намагаються досягнути консенсусу та вирішити власний спір з урахуванням інтересів кожної з них”²⁴.

Медіація визначена також і у деяких нормативно-правових актах. Попри вже згадану відсутність закону, визначення терміну “медіація” в українському

²¹ Про міжнародну комерційну погоджувальну процедуру. Типовий закон Комісії Організації Об'єднаних Націй по праву міжнародної торгівлі. Міжнародний документ від 24.06.2002 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_117 (авторський переклад)

²² Можайкіна О.С. Поняття та зміст основних принципів медіації в цивільно – правових відносинах. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. Вип. 5. С. 55 – 58. URL: http://apnl.dnu.in.ua/5_2017/15.pdf

²³ Спектор О.М. Альтернативні способи вирішення цивільно-правових спорів: дис.. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: 12.00.03. Київ, 2012 – 219 с.

²⁴ Поліщук М. Я. Поняття медіації як альтернативного методу вирішення спорів. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2014. No. 65. С. 134-139. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dip_2014_65_22

законодавстві визначається щонайменше три рази²⁵, і кожного разу звучить дещо по-іншому. Згадки про медіацію є також в ряді інших нормативно-правових актів, зокрема, хронологічно уперше згадка про медіацію в чинному законодавстві з'явилася в Законі України “Про безоплатну правову допомогу” (ст. ст. 2, 7) від 02.06.2011 р. №3460-VI, де медіація була віднесена до переліку правових послуг.

Найактивніше в Україні врегулювати медіацію намагається Міністерство соціальної політики. Два накази цього органу виконавчої влади визначають, що ж таке медіація, при цьому визначення суттєво різняться між собою.

Державний стандарт соціальної послуги посередництва (медіації), затверджений наказом від 17.08.2016 № 892, наводить таке визначення: “посередництво (медіація) метод розв’язання конфліктів/спорів, за допомогою якого дві або більше сторін конфлікту/спору намагаються в межах структурованого процесу за участю посередника/медіатора досягти згоди для його розв’язання”²⁶.

Перелік соціальних послуг, що надаються особам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, затверджений наказом того ж Міністерства соціальної політики України від 03.09.2012 № 537 вказує, що “посередництво (медіація) допомога у врегулюванні конфліктів; ведення переговорів; опрацювання шляхів та умов розв’язання конфлікту”²⁷.

У обох згаданих підзаконних актах термін “медіація” не виступає самостійним, а вживається як рівнозначний з терміном “посередництво”. Так, справді, медіація завжди є посередництвом між сторонами – втім, не будь-яке

²⁵ За даними <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/termin>

²⁶ Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації): наказ Міністерства соціальної політики України від 17.08.2016 № 892. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1243-16>

²⁷ Про затвердження Переліку соціальних послуг, що надаються особам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати: наказ Міністерства соціальної політики України від 03.09.2012 № 537. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1614-12>

посередництво може бути визнане медіацією²⁸. Ототожнювати ці терміни не завжди доцільно.

Третій нормативно-правовий акт, де зустрічається визначення поняття “медіація” – як не дивно, затверджене наказом Адміністрації Державної служби спеціального зв’язку та захисту інформації України Положення про надання безоплатної первинної правової допомоги в Адміністрації Державної служби спеціального зв’язку та захисту інформації України. Тут медіація визначається як “діяльність професійних посередників, які спрямовують учасників юридичного спору до компромісу і врегулювання спору самостійно самими учасниками”²⁹.

Зрозуміло, що ні акти Міністерства соціальної політики, ні акти Адміністрації Державної служби спеціального зв’язку та захисту інформації не можуть претендувати на визначення поняття й засад медіації в Україні – вони вживаються лише у якості точкового визначення для окремих вузькоспеціалізованих сфер. При цьому вже на рівні наявних трьох визначень починаються розбіжності в визначеннях та тлумаченні – десь в якості синонімічного терміну вживається посередництво, а десь – ні. Це ще раз свідчить про необхідність прийняття закону, який стане рамковим для процедури медіації у будь-якій сфері та визначить базові поняття і принципи, належним чином сформульовані та уніфіковані.

Законопроектна робота теж не допомогла сформулювати єдиний підхід до медіації серед українських правників. Про це свідчить насамперед різноманітність визначень, які пропонувалися в поданих на розгляд Верховної Ради України законопроектах. Ось декілька з них:

²⁸ Беляєва К. Шанс на перемовини. *Закон і бізнес*. № 40. 06.10.2018-12.10.2018. URL:

<https://zib.com.ua/ua/print/134774-yakisna-mediaciya-zekonomit-uchasnikam-chas-groshi-ta-nervi.html>

²⁹ Про затвердження Положення про надання безоплатної первинної правової допомоги в Адміністрації Державної служби спеціального зв’язку та захисту інформації України: наказ Адміністрації Державної служби спеціального зв’язку та захисту інформації України від 04.05.2016 №320. Електронний ресурс, режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0753-16/ed20160504#n22>

- медіація – спосіб та процедура врегулювання спору за допомогою незалежної від сторін фахової особи (медіатора)³⁰;
- медіація – процедура позасудового вирішення конфліктів (спорів) їх сторонами на засадах добровільності, самовизначення і рівності сторін, конфіденційності, незалежності та неупередженості із залученням медіатора, що спрямована на самостійне досягнення сторонами рішень щодо позасудового врегулювання конфлікту (спору) в порядку, передбаченому цим Законом³¹;
- медіація – процедура позасудового вирішення конфліктів (спорів) з дотриманням принципів добровільності, самовизначення і рівності сторін, конфіденційності, незалежності та неупередженості, в якому дві або більше сторони конфлікту (спору) вдаються до допомоги третьої сторони (медіатора) з метою досягнення згоди про позасудове вирішення їх конфлікту (спору), і незалежно від того, чи був цей процес ініційований сторонами або запропонований судом³²;
- медіація – переговори між сторонами конфлікту за допомогою одного або декількох посередників (медіаторів) з метою досягнення сторонами взаємоприйняттого рішення про усунення спричиненої конфліктом шкоди³³;
- медіація – позасудова процедура врегулювання конфлікту шляхом переговорів за допомогою одного або декількох посередників (медіаторів)³⁴;
- медіація – альтернативний (позасудовий) метод вирішення спорів, за допомогою якого дві або більше сторони спору намагаються в рамках структурованого процесу, самостійно, на добровільній основі досягти згоди для вирішення їх спору за допомогою медіатора³⁵;

³⁰ Про медіацію: проект Закону України від 17.12.2010 No 7481 / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=7481&skl=7

³¹ Про медіацію: проект Закону України від 21.02.2011 No 8137 / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=39689

³² Про медіацію: проект Закону України від 19.04.2012 No 10301 - 1 / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=43208

³³ Про медіацію: проект Закону України від 19.04.2012 No 10301-1 / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=43208

³⁴ Про медіацію: проект Закону України від 03.07.2013 No 2425a-1 / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47710

³⁵ Про медіацію: проект Закону України від 27.03.2015 No 2480/ Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54558

- медіація – позасудова процедура врегулювання конфлікту (спору) шляхом переговорів сторін конфлікту (спору) за допомогою одного або декількох медіаторів³⁶;

- медіація – досудова та позасудова процедура врегулювання конфлікту (спору) шляхом переговорів сторін конфлікту (спору) за допомогою одного або декількох медіаторів³⁷.

Без перебільшення можна сказати, що двох однакових визначень тут не знайти. У той же час, особливої різноманітності у визначеннях також нема – більшість з них використовує однакові або схожі елементи у більшій чи меншій кількості. Наприклад, визначається медіація або як процедура врегулювання спору, або як альтернативний метод вирішення спору. У кожному визначенні згадується участь медіатора. Деякі з визначень наводять перелік принципів медіації або згадують хоча б окремі з них, хоч і не завжди зрозуміло, за якою логікою вони виокремлюються як найважливіші.

Ряд наведених визначень вживає для пояснення значення терміну “медіація” слово “процедура”. Тлумачний словник української мови вказує, що процедура – це “офіційно встановлений чи узвичаєний порядок здійснення, виконання або оформлення чого-небудь”³⁸. Чи доцільно вживати до медіації, яка за своєю природою є дуже гнучкою та адаптується в кожному конкретному випадку до потреб та інтересів сторін, термін процедура, яке передбачає чітку, покрокову регламентацію? Більш доцільним здається визначення медіації як засобу чи способу альтернативного вирішення спорів, а також застосування терміну «процес» замість «процедура». У тому ж тлумачному словнику вказано, що процес – це “послідовна зміна станів або явищ, яка відбувається закономірним порядком; хід розвитку чого-небудь”³⁹. Видається, що медіації

³⁶ Про медіацію: проект Закону України від 17.12.2015 № 3665 / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57463

³⁷ Про діяльність в сфері медіації: проект Закону України від 05.07.2019 № 10425 / Верховна Рада України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66139

³⁸ Академічний тлумачний словник української мови. 1977. URL: <http://sum.in.ua/s/procedura>

³⁹ Академічний тлумачний словник української мови. 1977. URL: <http://sum.in.ua/s/proces>

притаманна і послідовність, і закономірність, проте в жодному випадку не зарегульованість, як це передбачає термін «процедура».

Окрім того, багато правників, і зокрема законотворців, порівнюють чи визначають медіацію через поняття переговорів, але це не зовсім правильно. Переговори ведуть представники сторін, які мають протилежні позиції не можуть контролювати процес переговорів в силу того, що кожна сторона бажає отримати результат на свою користь. Тому кожна сторона намагається переконати опонента змінити свою початкову позицію, фактично визнавши цим правоту іншої сторони. В такому процесі зазвичай перемагає сильніший переговорник, при цьому не завжди сильнішим є той, у кого більш переконливі аргументи. Ще однією відмінністю є те, що результатом переговорів є компроміс (взаємні поступки), а в медіації — консенсус, коли усі сторони дійшли спільної згоди. На відміну від переговорника, медіатор працює на забезпечення інтересів сторін, враховуючи баланс сил учасників медіації⁴⁰, а тому взаємовигідного результату досягти значно легше.

Медіацію дедалі частіше називають не альтернативним способом вирішення спору, а ефективним⁴¹. Вона має велику кількість переваг порівняно із судовим розглядом, і саме з цим пов'язаний розвиток та швидке поширення цього способу врегулювання спорів. Медіація є найкращим вибором у випадках, коли одна чи обидві сторони роблять акцент на пришвидшення розгляду спору, оптимізацію витрат на врегулювання спору, самостійне прийняття спільного рішення в результаті переговорів і його документальну фіксацію. Медіацію доцільно застосовувати, якщо між сторонами є домовленості, які вони прагнуть зберегти конфіденційними. Також варто звертатися до медіації, якщо сторони бажають не лише врегулювати спір, але й залишитися після цього в партнерських

⁴⁰ Сидоришина Т. Медіація — нова фішка комунікації. Юридична газета online. 2019. Вип. 38 – 39. С. 692 – 693. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/mediaciya--nova-fishka-komunikaciyi.html>

⁴¹ Волковицька Н. Медіація: альтернативний чи ефективний спосіб вирішення спорів? Юридична газета. №4-5 (606-607). 31 січня 2018 р. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/mediaciya-alternativniy-chi-efektivniy-sposib-virishennya-sporiv.html>

або дружніх відносинах⁴². Зрештою, як зазначає Т. Зубко, у випадку досягнення результату в медіації немає ані переможців, ані переможених, виграють обидві сторони, залучені в конфлікт⁴³.

Безперечно, найбільш поширеною є медіація саме у цивільно-правових відносинах. Проте сфера застосування медіації є дуже широкою і не обмежується окремою галуззю права. Авторський колектив підручника про медіацію вказує, що медіацію, серед іншого, “можна застосовувати у наступних видах правовідносин:

- примирення потерпілого і правопорушника, якщо вчинено злочини невеликої тяжкості чи необережний злочин середньої тяжкості;
- налагодження стосунків подружжя та встановлення нормальних взаємин поза шлюбом;
- порозуміння сторін у трудових правовідносинах;
- вирішення проблем відшкодування моральної та/або матеріальної шкоди;
- у галузі корпоративного управління — урегулювання конфліктів між членами ради і встановлення меж між наглядом та управлінням, спорів акціонерів та інвесторів, між компанією та посадовими особами тощо;
- в адміністративних справах — урегулювання спору між органами державної влади чи місцевого самоврядування і приватними особами, яке спрямована на мирне вирішення публічно-правових спорів, налагодження діалогу між громадянами та органами влади;
- у господарських спорах між суб’єктами підприємницької діяльності;
- у міжнародних конфліктах”⁴⁴.

⁴² Коваленко Т. Медіація: Процедура врегулювання спорів за взаємною згодою сторін. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2016. Вип. 1. С. 16 – 23. URL: <http://www.inprojournal.org/wp-content/uploads/2017/06/117Kovalenko-T.pdf>

⁴³ Зубко Т. Л. Медіація як спосіб альтернативного врегулювання спорів в європейському просторі. *Зб. наук. праць Харківського нац. пед. Університету ім. Г. С. Сковороди «Право»*. 2014. №. 21. С. 130-136.

⁴⁴ Медіація у професійній діяльності юриста : підручник / авт.кол.: Т. Білик, Р. Гаврилюк, І. Городиський [та ін.]; за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. — Одеса: Екологія, 2019. — 456 с.

Механізм медіаційного процесу побудований в першу чергу на системі принципів, загальних засад, які узагальнюють досвід застосування медіації у різних державах і формулюють мінімальні вимоги, які застосовуються незалежно від правових традицій певної держави, оскільки завжди є актуальними для медіаційного процесу. Окрім того, як видно з історії становлення медіації в іноземних державах, принципи медіаційної процедури не лише не нав'язуються законодавцем, а навпаки, викристалізовувалися у процесі практики, формулювалися у доктрині та в документах медіаторських асоціацій та спільнот, і вже після цього закріплювалися в нормативно-правових актах держави⁴⁵.

Можна цілком обґрунтовано стверджувати, що саме дотримання принципів медіації є основним для правильного проведення цього процесу. Адже це принципи забезпечують результативність, ефективність медіації та можливість практичного виконання домовленості між сторонами за результатами медіації у добровільному порядку. Якщо врегулювати законодавчо певні питання, не враховуючи принципів медіації або порушуючи їх, матимемо всього лиш формальний документ, що не лише не зможе забезпечувати впровадження медіації в правову систему України, а ще й додатково ускладнюватиме та бюрократизуватиме цей процес⁴⁶.

Аналіз української та іноземної літератури, присвяченої медіації, дозволяє виділити наступні принципи медіації (наведений перелік не є вичерпним):

- добровільність;
- рівність прав сторін медіації;
- нейтральність та неупередженість медіатора;
- конфіденційність;
- незалежність медіатора;

⁴⁵ Медіація у професійній діяльності юриста : підручник / авт.кол.: Т. Білик, Р. Гаврилук, І. Городиський [та ін.]; за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. — Одеса: Екологія, 2019. — 456 с.

⁴⁶ Цимбалюк В. І. Теоретико-правовий аналіз зарубіжного досвіду правового забезпечення медіації. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. Вип. 11. С. 55 – 60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2014_11_25

- відкритість результату;
- активність та самовизначення сторін медіації (його ще називають принципом власної відповідальності сторін);
- поінформованість;
- законність;
- структурованість, гнучкість та швидкість медіаційного процесу;
- компетентність медіатора.

Найважливішими з цих принципів зазвичай визнаються добровільність, конфіденційність та нейтральність медіатора – саме ці принципи вказані як основа на веб-сайті Європейського союзу, присвяченому питанням юстиції⁴⁷. Також у ряд з ними часто ставлять рівність сторін медіації. Ці чотири принципи були включені практично до усіх законопроектів про медіацію, тому доцільно проаналізувати їх більш детально, проте видається, що можливість розширення законодавчого переліку принципів медіації слід врахувати в законопроектній роботі⁴⁸.

Зміст принципу добровільності полягає у тому, що сторони медіації ініціюють цей процес відповідного до свого власного волевиявлення та можуть припинити медіацію на будь-якому етапі. Сторони не можуть бути змушені до участі у медіації. Також принцип добровільності поширюється на вибір медіатора: на відміну від судді, який обирається безальтернативно і може бути змінений за заявою сторін лише за наявності підстав для відводу, сторони медіації вправі обрати незалежного медіатора на власний розсуд. В зміст принципу добровільності також включається здатність сторін приймати будь-які рішення щодо врегулювання спору виключно за взаємною згодою. Обов'язком

⁴⁷ Key principles and stages of mediation. European e – Justice Portal. URL: https://e-justice.europa.eu/content_key_principles_and_stages_of_mediation-383-en.do

⁴⁸ Наприклад, законопроект №3665 містив лише чотири перших принципи з цього переліку, в той час як інші принципи теж є беззаперечно важливими і мають отримати своє законодавче закріплення. Про медіацію: проект Закону України від 17.12.2015 № 3665 / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57463

медіатора на початку процесу медіації є встановлення факту добровільності і особистого волевиявлення сторін на участь в медіації усіх сторін процесу⁴⁹.

Рівність сторін як принцип медіації полягає у наявності однакових за змістом та обсягом прав та можливості для їх реалізації у кожної із сторін. Не може бути будь-яких привілеїв чи обмежень для сторін за ознаками раси, статі, кольору шкіри, етнічного та соціального походження, політичних, релігійних та інших переконань, майнового стану, місця проживання, а також за мовними або іншими ознаками. Сторони мають рівні права на висловлення своєї позиції, внесення пропозицій до порядку денного, а також рівні повноваження щодо визначення умов медіаційної угоди тощо⁵⁰.

Нейтральність і неупередженість медіатора полягає у тому, що медіатором виступає особа, яка має спеціальні професійні знання і здібності, користується власною свободою розсуду, керується своєю свідомістю та об'єктивністю при допомозі сторонам. Медіатор не піддається будь-якому впливу сторін, але враховує їх думку з усіх питань, що стосуються процесу медіації. Медіатор також повинен забезпечувати принцип рівності сторін у переговорах. У випадку будь-яких підозр в упередженості медіатора сторін може в будь-який момент заявити йому відвід. Медіатор також може заявити самовідвід, якщо йому відомі обставини, які обумовлюють чи можуть обумовити його зацікавленість у врегулюванні справи на користь однієї із сторін⁵¹.

Конфіденційність є одною з основних переваг медіації порівняно з судовим розглядом. Інформація щодо підготовки, проведення медіації, домовленостей за її результатами є конфіденційною, якщо сторони медіації не погодилися на інше. Сторона медіації не вправі розголошувати таку інформацію на власний розсуд, без згоди іншої сторони (сторін). Медіатор теж не

⁴⁹ Притика Ю. Зміст та класифікація принципів медіації. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. No. 10. С. 86–92.

⁵⁰ Йосипенко С. Т. Принципи медіації у приватно – правових відносинах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 35. С. 130 – 133. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/15205/1/ПРИНЦИПИ%20МЕДІАЦІЇ%20У%20ПРИВАТНО-ПРАВОВИХ%20ВІДНОСИНАХ.pdf>

⁵¹ Притика Ю. Зміст та класифікація принципів медіації. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. No. 10. С. 86–92.

вповноважений розголошувати інформацію щодо медіації, якщо на те нема згоди сторін. Більш того, особа не може допитуватися як свідок у провадженні, в якому вона брала участь як медіатор⁵². Таку гарантію обов'язково слід закріпити на рівні закону для того, щоб принцип конфіденційності був ефективним.

1.3. Класифікація видів медіації з точки зору права

З'ясувати різницю між специфічними видами медіації необхідно, аби мати можливість розмежувати її з суміжними інститутами, а також зрозуміти сферу застосування медіації та необхідність визначення в майбутньому законі зв'язку медіації з різними видами юридичної практики.

Напевно, найпоширенішим критерієм, за яким виділяють окремі види, є категорія спорів, у яких проводиться медіація. Можна виокремити:

- медіацію в корпоративних спорах;
- медіацію в комерційних спорах;
- медіацію в трудових спорах;
- медіацію в спорах, що виникають із цивільних правовідносин;
- сімейну медіацію;
- спадкову медіацію;
- медіацію у земельних спорах;
- медіацію в спорах із суб'єктом владних повноважень тощо.

При цьому окремі види медіації внаслідок значного розвитку та поширення задля кращого урахування особливостей певних категорій справ додатково поділяються на підвиди, наприклад, у сімейній медіації окремо виділяється сімейно-фінансова медіація, яка проводиться у випадках виникнення спорів щодо поділу майна подружжя, транскордонна сімейна медіація, коли сторонами є особи, які проживають у різних державах та інші підвиди.

За критерієм зв'язку медіації із судовим провадженням теж можна виділити декілька видів цього процесу:

⁵² Огренчук Г.О. Добровільність та конфіденційність як основоположні принципи медіації. *Наше право*. 2014. Вип. 10. С. 177 – 183.

- позасудова медіація, тобто зовнішня медіація, яка перебуває поза судовою системою. Такий процес відбувається у спорах, які не були передані на розгляд суду – до або замість судового провадження. Позасудова медіація є самостійним способом альтернативного вирішення спорів, існує паралельно до судового провадження та проводиться приватними медіаторами, що не є працівниками суду;

- присудова медіація, тобто медіація, яка існує поруч з судовою системою, інтегрована в судове провадження та найчастіше використовується для врегулювання тих спорів, що уже стали предметом судового провадження. Найчастіше присудова медіація відбувається з ініціативи судді – за призначенням або за рекомендацією, але може проводитися також за згодою сторін⁵³.

Позасудова медіація є автономним відносно до судового процесу способом врегулювання спору і має свою специфіку, тому варто виділяти її в окремий вид. Специфіка полягає в тому, що метою позасудової медіації виступає не завершення судового процесу, а врегулювання спору, яке матиме матеріально-правовий характер⁵⁴. По суті, позасудова медіація спрямована на те, щоб не допустити судового розгляду певного спору, в той час як присудова слугує радше допомогою судовій системі.

Присудова медіація, у свою чергу, також поділяється на декілька різновидів. Наприклад, залежно від суб'єкта, який виступає медіатором, можна виділити:

- внутрішню присудову медіацію, що проводиться судьями або іншими працівниками суду. Вона називається внутрішньою, бо залишається «всередині» судової системи;

- зовнішню присудову медіацію, або «приватну» медіацію в межах судового процесу. Такий вид медіації залученням до процесу зовнішніх

⁵³ Медіація у професійній діяльності юриста : підручник / авт.кол.: Т. Білик, Р. Гаврилук, І. Городиський [та ін.]; за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. — Одеса: Екологія, 2019. — 456 с.

⁵⁴ Яковлев В.В. Присудова та позасудова медіація: основні ознаки. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО». 2017. Вип. 26. С. 139 – 151. URL: <http://oaji.net/articles/2017/976-1510307873.pdf>

приватних медіаторів і, відповідно, більшою відокремленістю від судової системи.

Внутрішня присудова медіація проводиться по-різному – медіатором може виступати суддя або ж інший працівник суду. У першому випадку медіація проводиться професійними суддями, після того як вони отримали кваліфікацію медіатора за результатами навчання. Є ще одна особливість: суддею-медіатором у справі не може виступати суддя, який є суддею-доповідачем або ж суддею колегії, в провадженні якої перебуває справа. Слід зазначити також, що судді практикують як медіатори на безоплатній основі. Їх медіаційна практика ураховується при розподілі судових справ як додаткове навантаження. У випадку, коли сторони розпочинають медіацію, провадження в справі зупиняється, а спір передається судді-медіатору – для врегулювання поза межами судового процесу. Якщо сторони врегулювали спір в процесі медіації, то залежно провадження в справі закривається, а якщо сторона визнає позов – завершується ухваленням рішення про задоволення позовних вимог. Якщо сторони не врегулювали спір, то суддя продовжує розгляд справи та ухвалює ній рішення по суті⁵⁵.

Попри те, що така активна роль судді в процесі медіації є позитивною для сторін з точки зору її безоплатності, існують і деякі дискусійні моменти доцільності такої моделі. Насамперед, це слугує додатковим навантаженням на судову систему, а тому не дозволяє медіації повністю заощадити ресурси як для сторін спору, так і для держави. Інший момент, на який треба звернути увагу – специфіка роботи судді. Його функції кардинально відрізняються від медіатора, який в жодному випадку не може нав'язувати свою позицію сторонам спору. Тому питання полягає також і в тому, чи зможе суддя з усталеними звичками та уявленнями про свою функцію в процесі вирішення спору ефективно провести медіацію між сторонами.

⁵⁵ Медіація у професійній діяльності юриста : підручник / авт.кол.: Т. Білик, Р. Гаврилюк, І. Городиський [та ін.]; за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. — Одеса: Екологія, 2019. — 456 с.

Внутрішня присудова медіація також може проводитися іншим працівником суду». Функції медіатора покладаються на помічників суддів, працівників канцелярії, секретарів судового засідання. Серед переваг цього виду медіації визначають безоплатність та зручність для сторін, серед недоліків — додаткове навантаження на працівників суду, що через брак часу може позначитися на якості проведення медіації⁵⁶.

У зовнішній присудовій медіації інтеграція в судове провадження означає, що справа, яка передається на медіацію, уже перебуває на етапі судового розгляду. У цьому випадку залучаються зовнішні медіатори, які здійснюють незалежну професійну діяльність та не мають безпосереднього зв'язку із судом. Сторони, які бажають скористатися медіацією, зазвичай можуть або обрати медіатора зі списку сертифікованих судових медіаторів, або обрати будь-якого зовнішнього медіатора, повідомивши про це суд. У таких випадках при судах можуть бути сформовані відповідні списки або реєстри медіаторів⁵⁷.

Види медіації також можна розрізняти залежно від наявності ініціативи сторін щодо її проведення:

- добровільна (необов'язкова) медіація;
- обов'язкова медіація.

Попри те, що добровільність є одною із ключових засад медіації, цей принцип не тлумачать як такий, що має абсолютний характер. З розвитком медіації, коли очевидною стала її ефективність та почалася активна інтеграція позасудових способів вирішення спорів у судові системи, окремі держави почали включати до свого законодавства положення, відповідно до яких в певних категоріях справ медіація стала обов'язковою. Правовим наслідком

⁵⁶ Цувіна Т.А. Впровадження інституту присудової медіації як перспективний напрямок реформування цивільного процесуального законодавства України. *Україна на шляху до Європи: реформа цивільного процесуального законодавства*. Зб. наук. праць. Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7 лип. 2017 р.) / за заг. ред. І. О. Ізарової, Р. Ю. Ханник-Посполітак. Київ : ВД Дакор, 2017. С. 195-200. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12731/1/Cuvina_195-200.pdf

⁵⁷ Цувіна Т.А. Впровадження інституту присудової медіації як перспективний напрямок реформування цивільного процесуального законодавства України. *Україна на шляху до Європи: реформа цивільного процесуального законодавства*. Зб. наук. праць. Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7 лип. 2017 р.) / за заг. ред. І. О. Ізарової, Р. Ю. Ханник-Посполітак. Київ : ВД Дакор, 2017. С. 195-200. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12731/1/Cuvina_195-200.pdf

непроведення медіації було повернення справи сторонам без відкриття провадження. Таким чином, на даному етапі можна говорити, що принцип добровільності медіації дещо трансформувалася і в його сучасному розумінні національне законодавство держав може передбачати обов'язок застосування медіації перед зверненням до суду. Акцент у тлумаченні принципу добровільності, по суті, зміщається на добровільність виходу з процедури медіації⁵⁸.

Добровільна медіація. У більшості держав медіація передбачена як альтернативний спосіб вирішення спорів, звернення до якого залежить виключно від волі сторін спору. Таким чином, суддя вправі запропонувати або порекомендувати сторонам звернутися до медіатора, в той час як остаточне рішення щодо проведення медіації залишається за сторонами.

Обов'язкова медіація передбачає, по суті, обов'язкову інформаційну зустріч з медіатором. За підсумками такої зустрічі сторони повинні оцінити можливість використання медіації як альтернативного способу вирішення їхнього спору (“медіабельність спору”). За результатами цієї зустрічі сторони вправі або укласти договір про проведення медіації або ж відмовитися від її проведення. Таким чином, право відмовитися від процедури медіації залишається абсолютним у будь-якому випадку, і саме в цьому полягає принцип добровільності медіації. При цьому відмова сторони від процесу медіації за законодавством окремих держав може мати негативні наслідки для неї. Наприклад, у Великобританії існує правило про позбавлення сторони, яка відмовилася від попередньої медіації, права на відшкодування судових витрат, і воно діє навіть у тому випадку, якщо подальше рішення суду виноситься на її користь.

Обов'язковою медіація може бути як на підставі скерування сторін спору для проведення медіації суддею, так і на підставі прямої вказівки закону про обов'язковість проведення досудового врегулювання у виді медіації. Наприклад,

⁶¹ Медіація у професійній діяльності юриста : підручник / авт.кол.: Т. Білик, Р. Гаврилюк, І. Городиський [та ін.]; за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. — Одеса: Екологія, 2019. — 456 с.

в Італії медіація є обов'язковою в деяких категоріях спорів⁵⁹. Зокрема, за італійським законодавством завжди проводиться медіація у дифамаційних спорах, у спорах, що стосуються майнових прав, у деяких категоріях медико-правових спорів та ін.

В українському контексті також обов'язково треба згадати положення Конституції, яке гарантує кожному право на судовий захист⁶⁰. Необхідно вирішити правову колізію, через яку обов'язковість досудового врегулювання спорів може визнаватися порушенням цього конституційного права, адже досудова медіація спрямована радше на захист прав та інтересів сторін, аніж на їх обмеження.

Також у випадку обов'язкового скерування на медіацію суддею необхідно переконатися, що судді володіють необхідною кваліфікацією, вміють правильно провести діагностику спору, визначити її можливі наслідки для сторін та спрогнозувати її ефективність.

Крім вже перелічених, можна запропонувати й інші критерії для класифікації медіації. Так, в літературі виокремлюються:

- за критерієм оплатності послуг медіатора – оплатна і безоплатна медіація;
- за критерієм кількості медіаторів – медіація, яка проводиться одним медіатором та колективна (комедіація), що проводиться кількома медіаторами.

Також дещо “осторонь” усіх цих видів медіації стоїть онлайн-медіація. Дехто вважає її перспективним напрямом розвитку позасудового вирішення спорів за допомогою медіатора, інші критикують, “адже при її використанні втрачається емоційна взаємодія між медіатором і сторонами, можуть виникати бар'єри в комунікації”⁶¹. Цей вид медіації особливий тим, що проводиться дистанційно, без фізичної присутності сторін та медіатора в одному приміщенні.

⁵⁹ Карташов М. Медіація як форма вирішення корпоративних спорів. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 10. С. 11 – 15. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/10/3.pdf>

⁶⁰ Конституція України: Закон від 28.06.1996. №254к/96-ВР. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/254k/96-вр>

⁶¹ Медіація у професійній діяльності юриста : підручник / авт.кол.: Т. Білик, Р. Гаврилюк, І. Городиський [та ін.]; за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. — Одеса: Екологія, 2019. — 456 с.

Появою онлайн-медіації завдячуємо, звичайно ж, розвиткові інтернету (до речі, у США наукові статті про онлайн-медіацію з'явилися вже у 2000 р., а сам процес почали використовувати ще раніше⁶²). Безперечними перевагами онлайн-медіації є економність, швидкість та зручність для сторін.

Отже, бачимо, що класифікація медіації в доктрині добре розроблена, що дозволяє робити певні висновки щодо доцільності запровадження того чи іншого виду медіації в національну правову систему, його переваги та недоліки.

1.4. Медіаційні угоди як юридичний інструмент медіації

Метою будь-якого з видів медіації є передусім вирішення проблемної ситуації оптимальним для всіх її учасників шляхом. Необхідними для цього умовними етапами є усвідомлення, обговорення і опрацювання такої ситуації, пошук та погодження варіантів виходу з неї⁶³. Логічним завершенням медіації є певний «спільний знаменник» – вирішення проблеми, на яке погоджуються сторони в силу того, що воно відповідає їх інтересам, і яке вони мають реальний намір втілити в життя. Фактично, цей результат – ніщо інше, як договір, угода, домовленість між сторонами, досягнута в ході медіації. І вже тут виникає перше питання щодо медіаційної угоди: чи повинна вона бути формалізована у виді правочину та обов'язково мати письмову форму, що буде гарантією її подальшого виконання?

Деякі автори вже у визначенні медіаційної угоди називають її документом, що обов'язково передбачає наявність письмової форми. Наприклад, Л. Булова вказує, що медіаційна угода – це письмовий документ, в якому виражена воля сторін щодо виходу з конфлікту та в якому передбачаються умови задоволення вимог сторін і таким чином, можливість вичерпати конфлікт, а

⁶² Beal B. L. Online mediation: Has its time come? *Ohio State Journal on Dispute Resolution*, Vol. 15:3 2000. 2017. URL: https://kb.osu.edu/bitstream/handle/1811/80010/1/OSJDR_V15N3_735.pdf

⁶³ Медіація у професійній діяльності юриста : підручник / авт.кол.: Т. Білик, Р. Гаврилук, І. Городиський [та ін.]; за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. — Одеса: Екологія, 2019. — 456 с.

також відшкодувати як моральну, так і матеріальну шкоду, завдану правопорушенням⁶⁴. Проте з таким визначенням важко погодитися безумовно.

Медіація у більшості країн та у більшості випадків не є обов'язковим процесом, її проведення зазвичай повністю залежить від волі сторін, а рішення приймається з урахуванням їх інтересів. З цього випливає, що і рішення, прийняті під час медіації, повинні бути б виконуватися добровільно та добросовісно без необхідності впровадження додаткових гарантій чи механізмів примусу. Як зазначає Г. Огречук, рішення, що приймається за результатами медіації, є компромісом між сторонами і результатом їх узгодженої волі, а саме по собі звернення до медіації вже означає, що сторони прагнуть мирного вирішення конфлікту і з високою ймовірністю виконають рішення добровільно⁶⁵.

Справді, виконання сторонами досягнутого в ході медіації рішення має відбуватися навіть у випадку відсутності будь-яких додаткових механізмів примусу. Якщо одна із сторін не бажає виконувати таке рішення, то видається, що медіація була проведена неналежним чином або ж не досягла реального результату, оскільки обумовлений вихід із ситуації не відповідає інтересам сторони. Саме тому і досі дискусійним є питання правового статусу медіаційної угоди: професійні медіатори нерідко заперечують необхідність надання такої угоди обов'язкової сили (на зразок арбітражного чи судового рішення) саме через добровільний характер медіації та природу домовленості між сторонами в цьому процесі. Юлія Дубенко наголошує, що «якщо розглядати медіаційну угоду у розрізі особистої зацікавленості сторін щодо чесного виконання її умов, то необхідність будь якого іншого юридичного завершення домовленостей сторін просто відпадає»⁶⁶.

З одного боку, правдою є те, що за наявності волі сторін щодо виконання прийнятого ними ж рішення юридичне закріплення такого стає формальністю. З

⁶⁴Бурова Л. І. Правова природа медіаційної угоди. *Часопис цивілістики*. Вип. 18. С. 56 – 59. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/8291/Chasopys%2056-59.pdf.pdf?sequence=1&isAllowed=y> ⁶⁵

Огречук Г. В. Правове регулювання застосування медіації при вирішенні цивільно-правових спорів: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: 12.00.03 / Національна академія внутрішніх справ. Київ. 2016. 213 с.

⁶⁶ Юлія Дубенко. Чи є медіаційні угоди юридично обов'язковими для виконання? Ліга медіаторів України. 2018. URL: <http://limu.org.ua/projects/poshirieni-zapitannia-pro-simieinu-miediatsiu>

іншого боку, те ж можна сказати і про будь-який інший правочин. Втім, нечасто зустрічаються цивільно-правові договори, які не передбачали б розділу «Відповідальність» і санкцій за невиконання стороною свого обов'язку. Здебільшого сторони медіації справді мають намір виконати те, про що домовляються. Втім, у разі, якщо одна зі сторін діє недобросовісно, це не завжди свідчить про неефективність медіації. Цілком можливо, що вже після досягнення домовленості обставини зміняться таким чином, що виконання медіаційної угоди більше не буде вигідним для сторони, у той час як інша сторона продовжує на нього розраховувати. У таких випадках в іншій сторони повинен бути юридичний спосіб захисту своїх прав та інтересів. Саме через це з'являється юридичний інструмент медіаційного процесу – медіаційна угода.

Слід зауважити, що між сторонами медіації можуть виникати договірні відносини не лише щодо закріплення її результатів. Оскільки процес є добровільним, то вже для самого проведення медіації необхідна домовленість між сторонами. Тому не кожна угода, що укладається у зв'язку з процесом медіації, є власне медіаційною угодою.

Г. Огречук поділяє медіаційні договори на такі групи:

- договори, спрямовані на виникнення медіаційних відносин (сюди науковиця відносить договір між сторонами спору про досягнуту ними згоду на проведення медіації або у формі окремого договору або у формі медіаційного застереження, а також договір про проведення медіації між сторонами спору та медіатором);

- договори, що укладаються за результатами медіації – власне медіаційні договори у вузькому значенні⁶⁷.

Н. Мазаракі з огляду на момент укладання та мету пропонує такі види договорів у сфері медіації:

- медіаційне застереження;
- договір про проведення медіації;

⁶⁷ Огречук Г.О. Договори про проведення медіації. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2015. Вип. 30 (1). С. 144 – 148. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_30%281%29_37

- угода за результатами проведення медіації⁶⁸.

Відповідно до Законопроекту №3665, медіаційне застереження – це “положення цивільно-правового, господарсько-правового, трудового, шлюбного або іншого договору про звернення до процедури медіації у разі виникнення між його сторонами конфлікту (спору) з приводу правовідносин, врегульованих таким договором”⁶⁹. Г. Огречук цілком слушно відносить таке застереження до договорів про досягнуту сторонами спору згоду на проведення медіації, адже за своєю суттю це погоджений між сторонами пункт договору, який дозволяє отримати «попереднє» схвалення кожної зі сторін на проведення процедури медіації⁷⁰.

У той же час, не лише медіаційне застереження може свідчити про згоду сторін на проведення медіації. Іншим документом, який має ту ж функцію, є окремий договір про згоду на проведення медіації. На відміну від медіаційного застереження, яке може укладатися лише до виникнення спору, такий договір може бути укладений і до, і після виникнення ситуації, що потребує медіації⁷¹.

Договір про проведення медіації (між сторонами спору та медіатором) доцільно відносити до окремої групи, як це робить Н. Мазаракі. Він має ряд відмінностей від договорів про згоду на проведення медіації, найсуттєвішим з яких є його значення. Правовим наслідком укладення між сторонами такого договору, якщо медіація відбувається після подання позову до суду, повинне бути зупинення судового провадження для надання сторонам часу на проведення медіації – за аналогією з нормою про зупинення провадження у випадку, коли сторони приймають рішення про врегулювання спору за участю судді⁷². Якщо ж медіація розпочинається до або замість подання позову, то дата набуття чинності

⁶⁸ Мазаракі Н. А. Загальна характеристика договорів, що укладаються в сфері медіації. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. No 2. С. 171-175. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/2/32.pdf>

⁶⁹ Про медіацію: проект Закону України від 17.12.2015 No 3665 / ВР України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57463

⁷⁰ Огречук Г.О. Договори про проведення медіації. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2015. Вип. 30 (1). С. 144 – 148. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_30%281%29_37

⁷¹ Огречук Г.О. Договори про проведення медіації. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2015. Вип. 30 (1). С. 144 – 148. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_30%281%29_37

⁷² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> стаття 251

такого договору є датою, коли повинен зупинитися перебіг позовної давності у цій справі⁷³. Відповідно до договору про проведення медіації сторони спору погоджуються вже безпосередньо розпочати процедуру медіації, погоджують її умови, визначають кількість та склад медіаторів тощо⁷⁴.

Непоодинокими є думки науковців про те, що договори у сфері медіації включають у себе й договори між стороною спору і медіатором про надання послуг, хоча значно поширенішою все ж видається практика підписання договорів про проведення медіації у форматі тристороннього договору (сторони спору та медіатор)⁷⁵.

Зазначені договори у сфері медіації мають організаційний характер. На відміну від них, угода сторін за результатами медіації є правостановлюючою – вона закріплює ті обов’язки сторін, які вони беруть на себе, аби врегулювати спір. Тому медіаційна угода у вузькому розумінні має бути чітко розмежована в національному законодавстві з іншими видами медіаційних договорів.

Угоди, укладені за результатами медіації, можуть мати форму медіаційних договорів як самостійних, як додаткових до основного договору (наприклад, трудового), а також укладатися у формі сукупності договорів (якщо спільною метою укладення кількох договорів є врегулювання спору).

Г. Огречук не виключає і можливості нотаріального посвідчення медіаційної угоди за бажанням сторін, але вказує, що “для визнання виконавчої сили таких договорів необхідна відповідна вказівка у законодавстві”. В доктрині пропонується сформулювати відповідну правову норму таким чином: “При укладенні по спорах, що виникають з правовідносин, укладання договору за якими передбачає можливість стягнення за виконавчим написом нотаріуса,

⁷³ Огречук Г.О. Договори про проведення медіації. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2015. Вип. 30 (1). С. 144 – 148. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_30%281%29_37

⁷⁴ Мазаракі Н. А. Загальна характеристика договорів, що укладаються в сфері медіації. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 2. С. 171-175. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/2/32.pdf>

⁷⁵ Мазаракі Н. А. Загальна характеристика договорів, що укладаються в сфері медіації. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 2. С. 171-175. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/2/32.pdf>

виконання медіаційного договору можливо за допомогою виконавчого напису нотаріуса”⁷⁶.

Наприклад, Н. Мазаракі вважає, що “для аналізу правової природи угоду сфері медіації такі угоди слід розглядати як юридичний факт – правочин, як правовідносини, як документ”⁷⁷. Можна зробити висновок, що найбільш поширеним видом медіаційної угоди є така, що виникає зі спірних цивільно-правових відносин, укладається сторонами спору без передачі спору на судовий розгляд та являє собою цивільно-правовий договір, спрямований на встановлення, зміну чи припинення прав та обов’язків між сторонами. Н. Мазаракі також вказує, що “такий вид медіаційної угоди може врегульовуватися нормами цивільного законодавства щодо зобов’язального права (наприклад, про припинення зобов’язання, про передання відступного, про зарахування зустрічних вимог, про прощення боргу тощо). У разі недотримання сторонами взятих на себе зобов’язань захист прав сторін буде здійснюватися у порядку, передбаченому цивільним законодавством”⁷⁸.

Можна сформулювати такі характерні риси угоди за результатами медіації:

- на неї поширюються вимоги до цивільно-правових правочинів, зокрема, щодо недійсності та припинення;
- медіаційна угода має консенсуальний характер;
- для наявності гарантій виконання важлива письмова форма;
- медіаційна угода є багатосторонньою.

При цьому слід відзначити спеціальну мету цієї угоди – даний вид договору орієнтований на врегулювання спору між сторонами, що і зумовлює особливу договірну конструкцію.

⁷⁶ Огречук Г. В. Правове регулювання застосування медіації при вирішенні цивільно-правових спорів: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: 12.00.03 / Національна академія внутрішніх справ. Київ. 2016. 213 с. URL:

<http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/1449/1/Огречук%20Д.pdf>

⁷⁷ Мазаракі Н. А. Загальна характеристика договорів, що укладаються в сфері медіації. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. No 2. С. 171-175. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/2/32.pdf>

⁷⁸ Мазаракі Н. А. Загальна характеристика договорів, що укладаються в сфері медіації. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. No 2. С. 171-175. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/2/32.pdf>

Також варто зробити зауваження щодо письмової форми угоди, яка укладається за результатами медіації. Так, медіаційні угоди не обмежуються лише нормами права, але також застосовують і категорії добросовісності, моралі, етики, справедливості тощо, то потенційно можуть існувати такі складові вирішення спору, як принесення вибачень, визнання вини, тощо. Усі ці елементи можуть бути включені сторонами як необхідні для вирішення спору та впливати на зміст письмово викладених зобов'язань. Втім, не завжди обов'язково і можливо іноді буде навіть зайвим, якщо такі вимоги будуть зафіксовані у документі⁷⁹.

Ще одним важливим моментом є юридична сила медіаційної угоди. Як зазначає Н. Мазаракі, “медіаційна угода може залишитися невиконаною через об'єктивні (істотні зміни у матеріальному становищі, інші економічні чинники, зміни у законодавстві, зміна керівництва чи власників юридичної особи, неякісне визначення умов та порядку виконання зобов'язань у медіаційній угоді тощо) та суб'єктивні чинники (зміна своєї позиції щодо вирішення спору), і за таких умов звернення до суду є невідворотним, а медіація уявляється марнуванням часу, фінансових та інших ресурсів”⁸⁰. Різні держави по-різному врегульовують юридичну силу медіаційної угоди, але зрозуміло, що за відсутності законодавства про медіацію важко говорити про будь-яку можливість примусового виконання такої угоди без попереднього проведення судового розгляду у справі (яке, звісно, не гарантує позитивне вирішення справи).

В цілому медіація має договірний характер. Сам процес медіації можна розглядати як певну послідовність договірних правовідносин, починаючи від організаційних і закінчуючи правовстановлюючими. З огляду на широку сферу їх застосування, медіаційні договори та угоди є універсальним інструментом, що може застосовуватися для врегулювання найрізноманітніших відносин, у площині яких лежить конкретний спір. Окрім того, доцільно закріпити у

⁷⁹ Мазаракі Н. А. Загальна характеристика договорів, що укладаються в сфері медіації. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 2. С. 171-175. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/2/32.pdf>

⁸⁰ Мазаракі Н. А. Виконання угоди, укладеної за результатами медіації. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 1. С. 15-18. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2018/6.pdf

законодавстві можливість примусового виконання таких угод, що слугуватиме додатковою гарантією для сторін медіації. Зараз медіаційні угоди мають переважно цивільно-правовий характер. Слід також зважати на той факт, що медіаційні угоди та договори не обмежені лише нормами права, а й застосовують категорії добросовісності, моралі, етики, справедливості тощо. В цьому і полягає універсальність їхнього застосування, а також відображається гнучкість медіації як засобу альтернативного врегулювання спорів.

РОЗДІЛ 2

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ВПРОВАДЖЕННЯ МЕДІАЦІЙНОЇ УГОДИ ЯК ЗАКРІПЛЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ МЕДІАЦІЇ

Ефективність медіації на національному рівні в окремих державах з розвитком альтернативних способів врегулювання спорів стала настільки очевидною, що для подальшого її впровадження у правові системи світова спільнота почала розробляти міжнародні стандарти медіації, поширюючи та уніфікуючи найкращі з вже випробуваних практик. Такі стандарти у сфері медіації можуть мати як універсальний, так і регіональний характер, а їх розробкою займаються різноманітні інституції від органів Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) і до медіаторських асоціацій та спільнот. Досліджуючи міжнародні стандарти, варто також звернути увагу на правове регулювання медіації та медіаційних угод в національному законодавстві іноземних держав.

Окрім того, виділяється окрема група транскордонних спорів, де є міжнародний елемент. Донедавна такі спори були чи не найскладнішою категорією в контексті правового регулювання укладення та виконання медіаційних угод, однак з прийняттям Сінгапурської конвенції про міжнародні угоди за результатами медіації з'явилася реальна можливість виконання таких угод в різних юрисдикціях. Тому доцільно також проаналізувати цю конвенцію, яка була підписана серед інших держав і Україною, та мінімальні вимоги, які вона встановлює для держав-підписантів.

2.1. Міжнародно-правові стандарти медіації

Підписання Угоди про асоціацію з Європейським союзом у 2014 р. мало своїм закономірним наслідком гармонізацію законодавства України та європейського законодавства, яка продовжується до сьогодні. Окрім того, Україна вже понад двадцять років є державою-членом Ради Європи. З огляду на такі тісні зв'язки України з європейським співтовариством доцільно розпочати

аналіз міжнародно-правових гарантій медіації саме з регіональних європейських стандартів.

Комітет Міністрів Ради Європи прийняв ряд рекомендацій та інших документів “м’якого права”, які спрямовані на гармонізацію регулювання медіації як альтернативного способу врегулювання спорів у різних правових системах. Це, зокрема:

- Рекомендація No. R (98) 1 про медіацію в сімейних справах;
- Рекомендація No. R (1999) 19 про медіацію в кримінальних справах;
- Рекомендація Rec (2001) 9 про альтернативні методи розв’язання спорів між адміністративними органами і приватними сторонами;
- Рекомендація Rec (2002) 10 про медіацію в цивільних справах;
- Рекомендація CM/Rec (2018) 8 про відновне правосуддя у кримінальних справах;
- Керівні принципи для кращого втілення Рекомендацій про медіацію в сімейних справах і медіацію в цивільних справах.

Рекомендація No. R (98) 1 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам від 21 січня 1998 р. про медіацію в сімейних справах є одним з перших документів, що закріплює регіональні стандарти медіації. У п.7 Рекомендації вказано, що у медіації багато перспектив, серед яких покращення якості спілкування у сім’ях, можливість мирного вирішення спору та збереження відносин між батьками і дітьми, зменшення соціальних та економічних витрат внаслідок розлучення для самих сторін і для держав, а також скорочення часових періодів, необхідних для врегулювання спору⁸¹. У п.10 йдеться про те, що сімейна медіація має набути більшого поширення, а у п.11 державам-членам рекомендується перелік принципів, який має бути імплементований у національне законодавство, серед яких добровільність медіації,

⁸¹ Рекомендація No R (98) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в сімейних справах (прийнята Комітетом Міністрів 21 січня 1998 р. на 616-ому засіданні заступників міністрів). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_98_1_1998_01_21.pdf

конфіденційність та обов'язковість належної кваліфікації медіатора⁸². Окремо згадуються у підпункті IV і медіаційні угоди – на держави покладений обов'язок надати сторонам можливість затверджувати укладені угоди в суді, а також сприяти виконанню таких угод відповідно до внутрішнього законодавства⁸³.

У Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи No. R (99) 19 від 15 вересня 1999 р. державам-членам про медіацію в кримінальних справах зазначено, що “медіація може підвищити у свідомості людей роль людини та спільноти у запобіганні злочинам та різного роду конфліктів, відкриваючи можливість для нових, більш конструктивних та менш репресивних вирішень тієї чи іншої справи”⁸⁴. Окрім базових принципів медіації та вимог до навичок медіатора, тут також зазначається про необхідність допустимості медіації на будь-якій стадії провадження, обов'язковість зняття кримінального обвинувачення у справі, медіація в якій завершилася успішно, а також доступність правової допомоги для сторін медіації⁸⁵. Також визначено, що в кримінальних провадженнях медіація може бути альтернативою кримінальному судочинству, або ж слугувати доповненням до нього, а також згадано про користь процесу медіації для ресоціалізації особи, яка обвинувачується у вчиненні злочину⁸⁶.

В хронологічному порядку наступною стала Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи Rec (2001) 9 від 5 вересня 2001 р. щодо альтернатив судовому розгляду спорів між адміністративними органами й сторонами-приватними особами. У цьому документі перераховані основні переваги

⁸² Рекомендація No R (98) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в сімейних справах (прийнята Комітетом Міністрів 21 січня 1998 р. на 616-ому засіданні заступників міністрів). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_98_1_1998_01_21.pdf

⁸³ Рекомендація No R (98) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в сімейних справах (прийнята Комітетом Міністрів 21 січня 1998 р. на 616-ому засіданні заступників міністрів). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_98_1_1998_01_21.pdf

⁸⁴ Рекомендація No R (99) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державами- членам щодо медіації в кримінальних справах (прийнята Комітетом Міністрів 15 вересня 1999 р. на 679-ому засіданні заступників міністрів). http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_828

⁸⁵ Рекомендація No R (99) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державами- членам щодо медіації в кримінальних справах (прийнята Комітетом Міністрів 15 вересня 1999 р. на 679-ому засіданні заступників міністрів). http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_828

⁸⁶ Рекомендація No R (99) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державами- членам щодо медіації в кримінальних справах (прийнята Комітетом Міністрів 15 вересня 1999 р. на 679-ому засіданні заступників міністрів). http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_828

альтернативних способів урегулювання адміністративних спорів, серед яких простота та гнучкість, швидкість та порівняно низька вартість, прийняття рішень на засадах справедливості, а не лише у суворій відповідності до норм закону, а також ширші межі розсуду сторін⁸⁷. Також пропонується концепція обов'язкової медіації, коли застосування цього альтернативного способу врегулювання спорів між особою та представниками адміністративного органу є необхідною умовою для початку судового розгляду справи⁸⁸.

У Рекомендації Rec (2002) 10 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в цивільних справах від 18 вересня 2002 р. вперше було визнано, що медіація, “хоча й може сприяти зменшенню числа конфліктів й навантаження на суди, не є заміною ефективному, справедливому та доступному судустрою”, а також була вказівка на те, що медіація може бути використана як спосіб зловживання процесуальними правами та певною мірою обмежувати право сторони звернутися до суду⁸⁹. Також окремий пункт присвячено власне медіаційним угодам. Вказано, що для досягнення визначеності по завершенні кожної процедури медіації варто складати письмову угоду, а сторонам слід за надавати певний визначений ними час для роздумів між складанням та підписанням цього документа⁹⁰. На медіатора покладений обов'язок повідомити сторони про наслідки домовленостей між ними, а також про заходи, які сторонам потрібно буде вжити за необхідності домогтися виконання таких домовленостей⁹¹.

⁸⁷ Рекомендація Rec (2001) 9 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо альтернатив судовому розгляду спорів між адміністративними органами й сторонами - приватними особами (ухвалена Комітетом Міністрів 5 вересня 2001 р. на 762-ому засіданні заступників міністрів). URL:

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2001_9_2001_09_05.pdf

⁸⁸ Рекомендація Rec (2001) 9 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо альтернатив судовому розгляду спорів між адміністративними органами й сторонами - приватними особами (ухвалена Комітетом Міністрів 5 вересня 2001 р. на 762-ому засіданні заступників міністрів). URL:

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2001_9_2001_09_05.pdf

⁸⁹ Рекомендація Rec (2002) 10 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в цивільних справах (ухвалена Комітетом Міністрів 18 вересня 2002 р. на 808-му засіданні заступників міністрів). URL:

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2002_10_2002_09_18_1.pdf

⁹⁰ Рекомендація Rec (2002) 10 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в цивільних справах (ухвалена Комітетом Міністрів 18 вересня 2002 р. на 808-му засіданні заступників міністрів). URL:

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2002_10_2002_09_18_1.pdf

⁹¹ Рекомендація Rec (2002) 10 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в цивільних справах (ухвалена Комітетом Міністрів 18 вересня 2002 р. на 808-му засіданні заступників міністрів). URL:

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2002_10_2002_09_18_1.pdf

Рекомендація CM/Rec (2018) 8 від 3 жовтня 2018 р. Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо відновного правосуддя у кримінальних справах є останньою у наведеному ряді рекомендацій. Тут не йдеться зокрема про стандарти медіації, але про відновне правосуддя в цілому – під відновним правосуддям мається на увазі “будь-який процес, який дозволяє особам, яким було завдано шкоди злочином, та особам, які несуть відповідальність за цю шкоду, у випадку їх добровільної згоди, активно брати участь у вирішенні питань, що виникають у зв'язку зі скоєнням правопорушення, за допомогою безсторонньої третьої сторони, яка має спеціальну підготовку”⁹².

В загальному усі проаналізовані рекомендації мають доволі гнучкий характер і надають державам велику свободу розсуду щодо самостійного вибору тієї моделі медіації, яка видається їм найбільш підходящою. Серед обов'язкових вимог – забезпечення підготовки медіаторів, їх незалежності, безсторонності та нейтральності, конфіденційний характер процесу, доступність та популяризація медіації.

Допоміжний орган Ради Європи, Європейська комісія з ефективності правосуддя (далі – ЄКЕП) на основі зазначених рекомендацій розробила керівні принципи і конкретні заходи, спрямовані на забезпечення їх ефективного здійснення. Зокрема, 7 грудня 2007 р. ЄКЕП було прийнято:

- Керівні принципи No 13 для кращого виконання наявної Рекомендації щодо медіації в кримінальних справах;
- Керівні принципи No 14 для кращого виконання наявних Рекомендацій щодо медіації в сімейних справах і щодо медіації в цивільних справах;
- Керівні принципи No 15 для кращого виконання наявних Рекомендацій щодо альтернатив судовому розгляду спорів між адміністративними органами і сторонами—приватними особами.

⁹² Recommendation CM/Rec(2018)8 of the Committee of Ministers to member States concerning restorative justice in criminal matters. Adopted by the Committee of Ministers on 3 October 2018 at the 1326th meeting of the Ministers' Deputies. URL: <https://vmsz.nl/wp-content/uploads/2018/10/Aanbeveling-Europa-3-oktober-2018-restorative-justice-in-criminal-matters.pdf> (авторський переклад)

В основі усіх Керівних принципів лежать три поняття: «наявність», «доступність», «інформованість» – саме ці елементи є ключовими для програм розвитку медіації⁹³.

Наявність означає, що слід забезпечити існування медіації як альтернативного суду способу вирішення спорів і з метою поширення цього процесу вживати заходів для запровадження і розвитку практичних та прикладних її моделей⁹⁴.

Доступність розглядається у двох контекстах: матеріальної доступності та часової доступності. Часова доступність означає, що медіації не повинне перешкоджати можливе закінчення строку позовної давності. Щоб усунути цю проблему, державам варто запровадити законодавчі положення щодо зупинення строку давності на час проведення процесу медіації⁹⁵.

Інформованість означає не лише достатнє розуміння сутності медіації у широкого загалу, але й поінформованість щодо медіації серед суддів та правників. Навіть за умов наявності медіації та її доступності для усіх не всі громадяни повністю усвідомлюють її можливості та переваги, а це є однією з основних перепон розвитку медіації в силу призвичаєності суспільства до традиційного судового вирішення спорів⁹⁶.

Проаналізовані документи Ради Європи є найважливішими та найбільш відомими напрацюваннями, які встановлюють міжнародні стандарти медіації. Однак існує також ряд документів, основним об'єктом регулювання яких є інші

⁹³ Керівні принципи для кращого виконання наявних рекомендацій про медіацію в сімейних справах і медіацію в цивільних справах (Європейська комісія з питань ефективності правосуддя (СКЕП-СЕРЕJ), Страсбург, 7 грудня 2007 р., СЕРЕJ (2007) 14). *Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства*. Київ, 2015. С. 472–480.

⁹⁴ Керівні принципи для кращого виконання наявної Рекомендації про альтернативні методи розв'язання спорів між адміністративними органами і приватними сторонами. Європейська комісія з питань ефективності правосуддя (СКЕП-СЕРЕJ). Страсбург, 7 грудня 2007 р. СЕРЕJ (2007) 15) *Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства*. Київ, 2015. С. 481–488.

⁹⁵ Керівні принципи для кращого виконання наявної рекомендації про медіацію в кримінальних справах Європейська комісія з питань ефективності правосуддя (СКЕП-СЕРЕJ). Страсбург, 7 грудня 2007 р. СЕРЕJ (2007) 13. *Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства*. Київ, 2015. С. 489–496.

⁹⁶ Керівні принципи для кращого виконання наявної Рекомендації про альтернативні методи розв'язання спорів між адміністративними органами і приватними сторонами. Європейська комісія з питань ефективності правосуддя (СКЕП-СЕРЕJ). Страсбург, 7 грудня 2007 р. СЕРЕJ (2007) 15. *Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства*. Київ, 2015. С. 481–488.

питання, але які містять окремі положення щодо медіації в певних сферах, зокрема:

- Рекомендація R (85) 11 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам від 28 червня 1985 р. про становище потерпілого в сфері кримінального права і процесу;
- Рекомендація R (87) 18 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам від 17 вересня 1987 р. про спрощення кримінального правосуддя;
- Рекомендація R (87) 20 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам від 17 вересня 1987 р. про реакцію громадськості на правопорушення неповнолітніх;
- Рекомендація R (87) 21 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам від 17 вересня 1987 р. про підтримку потерпілих і про попередження віктимізації;
- Рекомендація R (92) 16 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам від 19 жовтня 1992 р. про Європейські правила застосування санкцій та інші заходи в місцевому співтоваристві;
- Рекомендація R (95) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам від 11 вересня 1995 р. стосовно управління системою кримінального правосуддя та ін.

Регіональні міжнародні стандарти також встановлені у документах Європейського парламенту та Європейської ради. Це, зокрема:

- Директива Європейського Парламенту та Європейської Ради No. 2008/52/ЄС від 21 травня 2008 р. про деякі аспекти медіації в цивільних і комерційних справах;
- Директива Європейського Парламенту та Європейської Ради No. 2013/11/EU від 21 травня 2013 р. про альтернативне вирішення спорів у сфері захисту прав споживачів (яка вносить зміни до Положення (ЄС) No 2006/2004 та Директиви 2009/22/ЄС).

Директивою Європейського парламенту та Ради 2008/52/ЄС від 21 травня 2008 р. «Щодо деяких аспектів медіації в цивільних і комерційних справах»

визначено основні завдання щодо забезпечення доступу до правосуддя як частини політики Європейського Союзу, що спрямована на побудову свободи, безпеки та справедливості, яка має включати доступ як до судових, так і до позасудових методів врегулювання спорів⁹⁷. Директива має зробити свій внесок у належне функціонування медіації в національних правових системах, особливо що стосується наявності послуг медіації. Цей процес може забезпечити швидке та порівняно матеріально необтяжливе розв'язання спорів у цивільних і комерційних справах через те, що медіація концентрується саме на потребах сторін. Існує велика ймовірність того, що домовленості, досягнуті в результаті медіації, будуть виконуватися добровільно, а між сторонами у майбутньому збережуться дружні стосунки. Ці переваги так само стосуються і спорів міжнародного характеру⁹⁸.

Слід звернути увагу на коментар Г. Огречук про те, що “за Директивою ЄС медіація не має розглядатися як вторинна щодо судового розгляду лише тому, що виконання рішення, прийнятого за результатами медіації, залежить виключно від волі сторін. Держави-члени мають гарантувати, що сторони спору зможуть отримати виконання за медіаційною угодою. Водночас держава-член має надіятися можливістю відмовитися від забезпечення виконання медіаційної угоди у разі, якщо зміст останньої суперечить праву”⁹⁹.

Якщо говорити про універсальні стандарти, то вони в основному встановлені рішеннями органів, які належать до системи ООН. Універсальні стандарти та принципи медіації специфічні тим, що можуть бути закріплені в окремих положеннях міжнародно-правових документів, основним об'єктом регулювання яких є значно ширша сфера, наприклад, права людини. При цьому власне термін «медіація» у них може взагалі не використовуватися. Натомість

⁹⁷ Директива 2008/52/ЄС Європейського парламенту і Ради про деякі аспекти медіації у цивільних та комерційних справах. Міжнародний документ No 2008/52/ЄС від 21.05.2008 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a95

⁹⁸ Подковенко Т. Медіація: міжнародно-правові стандарти. *Актуальні проблеми правознавства*. Випуск 4 (12). 2017 р. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/28515/1/Подковенко.pdf>

⁹⁹ Огречук Г. В. Правове регулювання застосування медіації при вирішенні цивільно-правових спорів: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: 12.00.03 / Національна академія внутрішніх справ. Київ. 2016. 213 с. URL: <http://clar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/1449/1/Огречук%20Д.pdf>

можуть вживатися терміни «посередництво», «примирна процедура» тощо¹⁰⁰. Ще одна особливість полягає в тому, що чинних багатосторонніх міжнародних договорів, які би закріплювали стандарти медіації, обов'язкові для держав-учасниць, на сьогодні не існує, а більшість документів, які встановлюють міжнародні стандарти медіації, мають диспозитивний характер “м'якого права”¹⁰¹.

Міжнародно-правових актів, що врегульовують питання медіації хоча би в межах окремих видів спорів, існує доволі небагато. Ось деякі з них:

- Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25 січня 1996 р. (ст. 13);
- Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила), прийняті Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 40/33 від 29 листопада 1985 р.;
- Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою, прийнята Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 40/34 від 29 листопада 1985 р.

Серед документів Економічної і соціальної ради ООН, що стосуються посередництва, варто назвати такі:

- Резолюція Економічної і соціальної ради ООН No 1999/26 від 28 липня 1999 р. «Розробка та здійснення заходів посередництва і реституційного правосуддя в галузі кримінального правосуддя»;
- Резолюція Економічної і соціальної ради ООН No 2000/14 від 27 липня 2000 р. «Основні принципи застосування програм реституційного правосуддя в питаннях кримінального правосуддя»;

¹⁰⁰ Медіація у професійній діяльності юриста : підручник / авт.кол.: Т. Білик, Р. Гаврилюк, І. Городиський [та ін.]; за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. — Одеса: Екологія, 2019. — 456 с.

¹⁰¹ Медіація у професійній діяльності юриста : підручник / авт.кол.: Т. Білик, Р. Гаврилюк, І. Городиський [та ін.]; за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. — Одеса: Екологія, 2019. — 456 с.

- Резолюція Економічної і соціальної ради ООН № 2002/12 від 24 липня 2002 р. «Основні принципи застосування програм реституційного правосуддя в питаннях кримінального правосуддя».

Не можна також забувати і про важливі документи Комісії ООН з права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ), зокрема:

- Погоджувальний регламент ЮНСІТРАЛ від 4 грудня 1980 р.;
- Типовий закон ЮНСІТРАЛ від 19 листопада 2002 р. про міжнародну комерційну медіацію та Типовий закон ЮНСІТРАЛ від 2018 р. про міжнародну комерційну медіацію та міжнародні угоди за результатами медіації, яким були внесені зміни до Типового закону від 19 листопада 2002 р.

Типовий закон «Про міжнародну комерційну погоджувальну процедуру», розроблений Комісією ООН з міжнародного торгового права, в подальшому був рекомендований для впровадження Генеральною Асамблеєю ООН в 2002 р.

Сфера застосування цього акта дуже широка, він охоплює питання, що впливають з будь-яких відносин комерційного характеру, договірних та недоговірних (будь-які угоди на поставку товарів або послуг; комерційне представництво, агентські відносини; дистриб'юторські угоди; факторинг; лізинг; страхування; будівництво промислових об'єктів; інжиніринг; ліцензування; фінансування; інвестування; банківські послуги; угоди про експлуатацію; угоди про концесії; пасажирські перевезення та перевезення вантажів автомобільним, повітряним, морським, залізничним транспортом; надання консультативних послуг тощо)¹⁰². Типовий закон також покликаний забезпечити гармонізувати правила, що застосовуються до комерційної медіації за законодавством різних держав.

Значення усіх зазначених міжнародних документів у сфері медіації полягає у ствердженні на міжнародному рівні того факту, що медіація і

¹⁰² Про міжнародну комерційну погоджувальну процедуру. Типовий закон Комісії Організації Об'єднаних Націй по праву міжнародної торгівлі. Міжнародний документ від 24.06.2002 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_117 (авторський переклад)

медіаційна угода як її інструмент може застосовуватися щодо найрізноманітніших спорів, які виникають із широкого кола правовідносин¹⁰³.

Аналіз змісту міжнародних документів і пропонувананих ними механізмів для поширення та інтеграції медіації в національні законодавства держав доводить важливість медіації на міжнародному рівні, а також вкотре підтверджує її істотний потенціал для скорочення кількості спорів і зменшення навантаження на національні судові органи, скорочення тривалості розгляду спорів, зниження матеріальних витрат і врахування інтересів сторін при врегулюванні спорів у різноманітних сферах суспільних відносин.

2.2. Досвід застосування медіаційних угод в національних правових системах

У різних державах існують відмінні один від одного механізми правового регулювання медіації та медіаційних угод. Т. Кисельова пропонує поділяти держави за обраним ними шляхом впровадження медіації в правову систему на три великі групи:

- ринково-договірні механізми. Оскільки медіація – це діяльність, що не забороняється законодавством жодної з держав, то вона може проводитися навіть без правового регулювання з боку держави, тобто виключно на приватній основі (за загальним принципом «що не заборонено, те дозволено»). Сторони проводять переговори за участю медіатора, який допомагає їм укласти медіаційну угоду, сторони підписують її і вправі навіть не зазначати в такій угоді, що у процесі переговорів взагалі брав участь медіатор. Угода має статус цивільно-правового договору, і регулюється законодавством держави на рівні з іншими договорами. При цьому спосіб, яким медіаційна угода була укладена, фактично не має значення¹⁰⁴:

¹⁰³ Медіація у професійній діяльності юриста : підручник / авт.кол.: Т. Білик, Р. Гаврилук, І. Городиський [та ін.]; за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. — Одеса: Екологія, 2019. — 456 с.

⁴⁸ Кисельова Т. С. Правове регулювання відносин із надання послуг медіації в зарубіжних країнах. *Право України*. 2011. № 11-12. С. 225-234. URL: https://ukrmediation.com.ua/files/Pravo_Ukrainy_11-12_2011_page_225-245.pdf

- саморегулюючі механізми. Як зазначає Т. Кисельова, “практично одночасно з появою більш менш оформленої практики медіації практикуючі медіатори почали об’єднуватися в організації та об’єднання за різними ознаками”. Якщо медіація існує в державі у вигляді підтримуваного медіаторською спільнотою та асоціаціями явища, це вже створює певну систему координат, однак ще теж не йдеться про можливість примусового виконання медіаційної угоди, яка, знову ж таки, укладається як цивільно-правовий договір.
- правове регулювання. Положення, що регулюють відносини, пов’язані з медіацією та медіаційними угодами, можуть міститися в нормах законодавства загального характеру (зазвичай це окремі закони про медіацію), спеціальних нормативно-правових актах (про медіацію у окремих категоріях справ – трудових, комерційних, цивільно-правових спорах тощо), в галузевому законодавстві (окремі розділи, присвячені медіації, в процесуальних кодексах держав)¹⁰⁵.

Говорити про можливість виконання медіаційної угоди в примусовому порядку, коли одна зі сторін не бажає виконувати її добровільно, можна лише в третій групі – за наявності законодавчого регулювання медіаційних угод. В іншому випадку угода буде прирівнюватися до цивільно-правового договору і не матиме юридичної сили, необхідної для примусового виконання – для цього доведеться звертатися до суду для встановлення порушення договору, а потім вже у примусовому порядку виконувати судові рішення.

Для розуміння того, яким чином медіаційна угода врегульована у національних правових системах різних держав, найкраще звернутися безпосередньо до їхньої успішно впровадженої практики.

Іспанія. Сторони можуть закріпити умови договору, що є результатом медіації, шляхом вчинення публічного правочину, таким чином, перетворюючи його на виконавчий документ. Іспанський нотаріус, посвідчуючи такий

¹⁰⁵ Кисельова Т. С. Правове регулювання відносин із надання послуг медіації в зарубіжних країнах. *Право України*. 2011. № 11-12. С. 225-234. URL: https://ukrmediation.com.ua/files/Pravo_Ukrainy_11-12_2011_page_225-245.pdf

правочин, перевіряє, чи відповідає він вимогам, встановленим Законом про медіацію, і чи зміст цієї угоди не суперечить публічному порядку.

Домовленості, що за медіаційною угодою підлягають виконанню в іншій державі, можуть бути виконані в Іспанії лише внаслідок втручання компетентного органу, який виконує функції, еквівалентні функціям іспанського нотаріуса. Медіаційна угода з міжнародним елементом, яка не була визнана такою, що підлягає примусовому виконанню, іноземним органом, підлягає виконанню в Іспанії лише після її формалізації шляхом вчинення публічного правочину, засвідченого іспанським нотаріусом на вимогу усіх сторін або за вимогою однієї з них та згодою усіх інших.

Медіаційна угода може бути оскаржена в суді. Зазвичай це відбувається шляхом подання позову про визнання зазначеної угоди недійсною. Такий позов може ґрунтуватися на тих же причинах, що й анулювання договорів за іспанським правом¹⁰⁶.

Франція. У Франції існують дві форми медіації: судова та позасудова. Судова медіація врегульована значно краще. В якості допомоги судовому розгляду медіація може бути ініційована за пропозицією судді (або самих сторін) і проводиться лише за згодою сторін. Суддя вибирає медіатора самостійно, і весь процес, фактично, знаходиться під контролем судді. Позасудова медіація (також називається договірною) значною мірою базується на принципі добровільності та на відповідних правилах, прийнятих тим центром медіації, до якого сторони звертаються за цією послугою.

Судове посередництво є конфіденційним щодо судді та третіх осіб. Медіатор не може розголошувати будь-яку інформацію судді без згоди сторін (наприклад, спостереження, пропозиції, заяви, викладені в процесі медіації). Посередник намагається вирішити конфлікт мирним шляхом протягом трьох місяців. Цей період суддя вправі поновити ще на три місяці.

¹⁰⁶ Rodríguez Vargas M. Mediation Law in Spain: An Overview of the Spanish Mediation Act. Cuatrecasas, Gonçalves Pereira. 2012. Vol.17.P.1-4. URL: https://www.cuatrecasas.com/media_repository/docs/esp/mediation_law_in_spain_an_overview_of_the_spanish_mediation_act_802.pdf

Медіатор повинен повідомити суддю про будь-які проблеми, що виникли під час медіації. Коли медіація завершується, медіатор письмово повідомляє суддю, про досягнення сторонами взаємовигідного рішення. Якщо медіація не закінчується досягненням консенсусу, то судове провадження поновлюється.

Якщо ж медіація завершується укладенням медіаційної угоди, то провадження у справі припиняється, і сторони можуть подати таку угоду судді на затвердження, що надає документу примусового характеру. Існує кілька варіантів закріплення угоди сторін: вона може стосуватися лише фактів, якщо сторони не дійшли згоди стосовно врегулювання, або лише консенсус, якщо вони не погоджуються щодо фактичних обставин; вона може бути укладена за формою, схожою до мирової угоди, якщо сторони домовились про взаємні поступки; запис може врешті являти собою угоду про посередництво.

Після закінчення місії суддя видає наказ про остаточну винагороду для медіатора. Сторони повинні домовитися, як розподілити витрати, і якщо вони не можуть цього зробити, то витрати розподіляються порівну, якщо суддя не вирішить по-іншому¹⁰⁷.

Закон Республіки Казахстан «Про медіацію» не лише дає визначення медіаційної угоди, яка, щоправда, називається угодою про врегулювання спору (це письмова домовленість сторін, якої вони досягають в результаті медіації), а й передбачає перелік її істотних умов:

- час, місце укладення договору про медіацію;
- інформація про сторони спору;
- інформація про предмет спору;
- відомості про медіатора (медіаторів);
- обумовлені сторонами умови угоди, способи і строки їх виконання

та наслідки ухилення від виконання угоди чи неналежного її виконання.

Для порівняння, цей же закон передбачає також і перелік істотних умов договору про проведення медіації, який, до речі, є обов'язковим за

¹⁰⁷ Nainodina I. Court-annexed and Contractual Mediation in France. Russian Journal of Comparative Law. 2015. Vol. 6. P. 140 – 146. URL: http://ejournal41.com/journals_n/1450933942.pdf

законодавством держави (вона проводиться лише за згодою сторін та при укладенні ними договору про медіацію¹⁰⁸):

- дата, час, місце укладення договору про медіацію;
- найменування сторін спору, посади їх представників із зазначенням повноважень;
- предмет спору;
- відомості про медіатора (медіаторів);
- умови та розмір витрат, пов'язаних із проведенням медіації, умови та розмір виплати винагороди медіатору (медіаторам) за проведення медіації;
- мова проведення медіації;
- зобов'язання сторін про дотримання конфіденційності медіації та наслідки невиконання зобов'язання щодо конфіденційності;
- підстави та обсяг відповідальності медіатора, який бере участь у врегулюванні спору, за спричинені сторонам збитки (шкоду);
- реквізити сторін (дані, що засвідчують особу, місце проживання, контактні телефони);
- строк проведення медіації;
- порядок проведення медіації.

Таким чином, бачимо, що законодавець у Казахстані належним чином врахував необхідність гнучкості в правовому регулюванні медіації і не встановив надмірно деталізованого переліку істотних умов для угоди за результатами медіації (медіаційної угоди). Також істотні умови двох договорів узгоджені між собою в тій мірі, наскільки це можливо, аби уникнути непотрібного дублювання інформації (в обох договорах є лише абсолютно необхідні істотні умови, як інформація про сторін, про медіатора та про предмет спору).

За законами Республіки Казахстан, медіаційна угода, укладена в позасудовому порядку, прирівнюється до правочину, спрямованого на встановлення, зміну та припинення цивільних прав та обов'язків сторін. В той

¹⁰⁸ “Про медіацію”. Закон Республіки Казахстан № 401-IV від 28 січня 2011 року. URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30927376 (авторський переклад)

же час, письмова форма медіаційної угоди, як це передбачено казахським законом, не завжди є обов'язковою, тож це питання доцільно залишити на розсуд сторін – з урахуванням того, що усна угода не підлягатиме примусовому виконанню. А от якщо сторони вирішать укласти письмовий договір, то до нього вже буде застосовуватися положення закону, яке дозволяє звернутися до суду з заявою про виконання зобов'язання стороною, яка ухиляється від такого виконання¹⁰⁹.

Нещодавно прийнятий в Ірландії Закон «Про медіацію» вимагає тільки письмової форми медіаційної угоди, підписаної сторонами, та визначає умови її недійсності (вада волі сторони спору, суперечність публічному порядку, не повною мірою захищає інтереси сторін та дітей у сімейній медіації)¹¹⁰.

Німеччина. За законодавством Німеччини медіаційна угода по суті має характер договору, який є обов'язковим для сторін. Якщо угода не є обов'язковою для виконання, про це повинно бути чітко зазначено прямо у тексті такої угоди. Усі законодавчі норми німецького договірного права застосовуються до медіаційної угоди. А тому саме від змісту медіаційної угоди залежить, чи має бути вона у письмовій формі або навіть чи повинна бути нотаріально посвідчена (наприклад, передача права власності на землю або передача частки у товаристві за медіаційною угодою, як і за будь-яким іншим договором, повинні бути нотаріально засвідчені на предмет дійсності та підлягання виконанню згідно з німецьким договірним законодавством).

Медіаційна угода в Німеччині не підлягає примусовому виконанню в такому ж порядку, як судове чи арбітражне рішення. Фактично, виконання мирової угоди вимагає подальших зусиль і може бути досягнуто кількома способами:

- затвердження нотаріусом;

¹⁰⁹ «Про медіацію». Закон Республіки Казахстан № 401-IV від 28 січня 2011 року. URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30927376 (авторський переклад)

¹¹⁰ Мазаракі Н. А. Загальна характеристика договорів, що укладаються в сфері медіації. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 2. С. 171-175. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/2/32.pdf>

- затверджена судом мирова угоду, якщо медіація відбувалася паралельно до судового провадження;
- надання медіаційній угоді статусу арбітражного рішення з узгодженими умовами; або
- трансформація медіаційної угоди у договір адвокатами сторін (такий спосіб відбувається під контролем відповідального районного суду).

Цікавим є досвід Німеччини ще й в тому плані, що тут відсутні нормативно-правові акти, які встановлюють вимоги до кваліфікації та підготовки медіаторів та обмеження щодо доступу до професії медіатора¹¹¹. По суті, медіатор сам відповідає за наявність у нього необхідних знань.

Найкращий спосіб прийняти якісний, не надміру специфічний і водночас ефективний законодавчий акт про медіацію – впроваджувати найкращі з вже існуючих практик. В цьому контексті досвід міжнародних держав є дуже показовим і має бути використаний у тій мірі, наскільки це можливо, аби уникнути вже зроблених іншими помилок і застосувати ті нові ідеї, що були втілені окремими національними правовими системами і довели свою дієвість у їхньому практичному досвіді.

2.3. Досвід застосування міжнародних медіаційних угод

Медіаційну угоду слід вважати міжнародною, якщо вона містить один або кілька міжнародних елементів, що є іноземними відносно національної системи держави. Наприклад, це можливо у таких випадках:

- одна або кілька сторін договору – це іноземці або громадяни, які є резидентами іноземної держави;
- договір підписується за кордоном;
- зобов'язання сторін підлягають виконанню в іноземній країні.

У всіх цих випадках медіація матиме транскордонні наслідки, які можуть спричиняти певні труднощі. Однак важливо враховувати, що “міжнародність” не

¹¹¹ Пенькова К. Інститут медіації в Німеччині, Франції та Канаді. Європейський інформаційно-дослідницький центр. URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29019.pdf>

може бути штучно створена шляхом введення в договір положення про можливість вибору права¹¹². Іншими словами, сторони медіаційної угоди не можуть обирати іноземне право, яким буде регулюватися договір, коли в ситуації фактично не існує жодного елемента, пов'язаного з іноземною державою.

Нещодавно підписана Україною в Сінгапурі Конвенція ООН “Про міжнародні угоди за результатами медіації” (далі – Сінгапурська конвенція) є прикладом міжнародного договору, який хоч і не встановлює прямо жодних стандартів медіації, але безпосередньо стосується виконання медіаційних угод. Сінгапурська конвенція – це результат довготривалих переговорів та співпраці майже 85 держав, що об'єдналися задля поширення медіації як ефективного інструменту швидкого та справедливого вирішення міжнародних спорів, який задовільнить інтереси сторін.

Сінгапурська конвенція покликана зробити можливим та полегшити виконання домовленостей, яких сторони досягли у результаті медіації в міжнародних комерційних спорах. Конвенція застосовується до угод, укладених за результатами медіації у комерційних спорах між двома сторонами походженням з різних держав-учасниць Конвенції. Вона уніфікує рамки для визнання таких угод на території кожної з держав-учасниць та дозволяє звернення до суду для визнання та виконання такої медіаційної угоди в юрисдикції іншої держави-підписанта. Тим самим угода, досягнута сторонами в результаті медіації, стає обов'язковою та підлягає виконанню за спрощеною процедурою в іноземній юрисдикції¹¹³.

Конвенція є своєрідною гарантією для учасників медіаційного процесу, яка забезпечуватиме кожному сторону спору ще одною додатковою можливістю захистити свої права. Положення Сінгапурської конвенції визначає, що “угоди за результатами медіації, що містять домовленості сторін щодо спору в міжнародних комерційних відносинах, можуть бути звернені до виконання, а

¹¹² Orejudo Prieto de los Mozos, Patricia, The Law Applicable to International Mediation Contracts (January 1, 2011). InDret, Vol. 1, 2011. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1762680> (авторський переклад)

¹¹³ Медіація у професійній діяльності юриста : підручник / авт.кол.: Т. Білик, Р. Гаврилук, І. Городиський [та ін.]; за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. — Одеса: Екологія, 2019. — 456 с.

також використані як доказ урегулювання спору в разі пред'явлення претензій”¹¹⁴. Для звернення до виконання медіаційної угоди і спір, щодо врегулювання якого вона укладена, і сама угода мають відповідати певним критеріям:

- спір має бути міжнародним (містити міжнародний елемент): принаймні дві сторони медіаційної угоди мають походити з різних держав, або обидві сторони мають походити з іншої держави, ніж та, у якій має бути виконана значна частина зобов'язань чи з якою тісно пов'язаний предмет угоди;

- врегульований спір має мати у своїй основі економічні відносини. Правила Сінгапурської конвенції не застосовуються до угод за результатами медіації з трудових, сімейних, спадкових спорів, а також споживчих спорів, де однією зі сторін є фізична особа (споживач);

- угода за результатами медіації має бути укладена в письмовій формі. Дотриманням письмової форми також вважається комунікація в електронному вигляді, якщо вона дозволяє з'ясувати зміст домовленостей, досягнутих між сторонами;

- має бути наявним підтвердження медіатора, що угода була укладена саме в результаті проведення медіації. Медіатор може надати таке шляхом особистого підписання угоди, або ж просто видати письмове підтвердження у формі окремого документа¹¹⁵.

Як зазначає Н. Мазаракі, “аналіз ст. 4 Сінгапурської Конвенції дає змогу виділити ключові вимоги до медіаційної угоди, адже для приведення у виконання останньої сторона повинна подати до суду: медіаційну угоду, підписану сторонами; підтвердження того, що угода укладена в результаті медіації – підпис медіатора на угоді; документ про факт проведення медіації,

¹¹⁴ Про міжнародні угоди за результатами медіації: Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 20 грудня 2018 р. Нью-Йорк. URL: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/EN/Texts/UNCITRAL/Arbitration/mediation_convention_v1900316_eng.pdf (авторський переклад)

¹¹⁵ Про міжнародні угоди за результатами медіації: Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 20 грудня 2018 р. Нью-Йорк. URL: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/EN/Texts/UNCITRAL/Arbitration/mediation_convention_v1900316_eng.pdf (авторський переклад)

підписаний медіатором; засвідчення установи, яка адмініструвала процес медіації, чи інші докази проведення медіації”¹¹⁶.

Так, безперечно, що сфера дії Сінгапурської конвенції обмежується лише тими медіаційними угодами, що є певною мірою міжнародними. Однак таке рішення робочої групи при узгодженні проекту Конвенції було доволі прагматичним. Медіаційні угоди, укладені сторонами в межах однієї правової системи та медіаційні угоди, що містять міжнародний елемент, не різняться між собою настільки, що для будь-якої з цих категорій реально потрібне особливе ставлення та спеціальна процедура визнання і виконання. Метою такого розподілу було полегшення імплементації положень Сінгапурської конвенції в національне законодавство держав-підписантів. За умови, що конвенція не поширюватиметься на медіаційні угоди, які мають виключно внутрішньодержавний характер, державам не доведеться значно змінювати своє національне законодавство у тій частині, в якій воно вже регулює медіаційні угоди, а це здебільшого і є саме угоди, укладені за національним правом¹¹⁷. У той же час, держави можуть і навіть заохочуються до того, аби використовувати стандарти Сінгапурської конвенції як певний орієнтир для вдосконалення правового регулювання, або ж і напряду передбачити обов’язковість цих стандартів також і для медіаційних угод, які не мають міжнародного елемента. Стандарти Сінгапурської конвенції про медіацію є важливими у тому контексті, що дозволяють приводити медіаційну угоду до примусового виконання, а отже, забезпечать сторонам додаткові гарантії ефективності медіаційного процесу.

Медіація інвестиційних спорів. В контексті альтернативного врегулювання спорів з міжнародним елементом також доцільно згадати інвестиційні спори. Так, спори за участю іноземного інвестора найчастіше врегульовуються в міжнародному арбітражі, який є іншою формою альтернативного врегулювання спорів і звернення до якого в більшості випадків

¹¹⁶ Мазаракі Н. Сінгапурська конвенція: теоретико – правовий аналіз. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2019. Вип. 1. С. 26 – 34. [http://zt.knteu.kiev.ua/files/2019/01\(102\)/5.pdf](http://zt.knteu.kiev.ua/files/2019/01(102)/5.pdf)

¹¹⁷ Schnabel, Timothy, The Singapore Convention on Mediation: A Framework for the Cross-Border Recognition and Enforcement of Mediated Settlements. September 18, 2018. *19 Pepp. Disp. Resol. L.J. 1*. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3239527> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3239527>

прямо передбачене міжнародними договорами України про заохочення і взаємний захист інвестицій. Арбітраж має багато переваг, але має і недоліки, серед яких тривалість процедури та значні матеріальні витрати сторін. Аби уникнути цих недоліків арбітражу, можна натомість звернутися до медіації інвестиційного спору.

Основними рисами медіації як способу захисту інвесторами своїх прав у сфері господарювання є спрямованість на мирне врегулювання інвестиційного спору та пошук взаємоприйнятних рішень, можливість застосування лише за наявності волевиявлення сторін інвестиційного спору на будь-якій його стадії (до, під час або після судового розгляду), а також швидкість вирішення інвестиційних спорів¹¹⁸.

Як зазначає М. Лазаренко, досліджуючи українські перспективи впровадження медіації як способу врегулювання спорів за участю інвесторів “інституціоналізація медіації в інвестиційних спорах із державою в Україні матиме позитивний вплив на інвестиційний клімат, а використання медіації зменшить імовірність витрат держави, які необхідно буде виплатити у формі компенсації майнової шкоди іноземному інвестору у разі прийняття міжнародним інвестиційним арбітражем обов’язкового рішення проти України”¹¹⁹.

Чи не найвідомішим багатостороннім міжнародним договором, який містить положення про захист інвестицій, є Енергетична хартія. Цей документ був прийнятий у 1991 році задля зміцнення співпраці між Східною та Західною Європою у сфері енергетики, з того часу його підписали 53 держави та ЄС. Врегулювання спорів між інвестором та державою-учасником Енергетичної хартії за можливості відбувається мирним шляхом¹²⁰ і слугує добрим прикладом поширення транскордонної медіації. Зокрема, 19 липня 2016 р. Конференція

¹¹⁸ Хрімлі О. Примирні процедури як форма захисту прав інвесторів у сфері господарювання. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 12. С. 100-104. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2016_12_19

¹¹⁹ Лазаренко М. Медіація в Україні як засіб захисту майнових прав іноземного інвестора. Visegrad Journal on Human Rights. 2017. Вип. 2. С. 126 – 131. URL: http://vjhr.sk/archive/2017_2/part_2/22.pdf

¹²⁰ Договір до Енергетичної Хартії та Заключний Акт до неї. Міжнародний документ від 17.02.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_056

держав-учасників Енергетичної хартії під головуванням Японії схвалила Посібник з інвестиційної медіації як корисний добровільний інструмент для сприяння дружньому вирішенню інвестиційних спорів. Договірні Сторони також були закликані розглянути можливість використання медіації на добровільній основі як один із варіантів врегулювання на будь-якій стадії спору, і сприяти ефективному виконанню на своїй території медіаційних угод держав з іноземними інвесторами відповідно до чинного законодавства та передбачених національним правом процедур.

Метою розроблення цього документа є створення роз'яснення, яке могло би використовуватися урядами та інвесторами для прийняття рішення про те, чи потрібно погоджуватися на медіацію та як до неї правильно підготуватися. Посібник підготовлено за підтримки Міжнародного інституту посередництва, Міжнародного центру врегулювання інвестиційних спорів, Арбітражного інституту Торгової палати Стокгольма, Міжнародного арбітражного суду Міжнародної палати торгівлі, Комісії ООН з міжнародного торговельного права та Постійного арбітражного суду¹²¹.

Ще до моменту затвердження цього підручника було відомо про щонайменше 8 інвестиційних спорів, які закінчилися примиренням сторін та укладенням угоди між ними:

- ČEZ v. Albania (2013),
- Slovak Gas Holding BV et al v. Slovak Republic (2012),
- Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı v. Kazakhstan (2011),
- EVN AG v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia (2010),
- Vattenfall v. Germany (2011),
- Barmek Holding A.S. v. Azerbaijan (2006);
- Alstom Power Italia SpA, Alstom SpA v. Mongolia (2004), та
- AES Summit Generation Ltd. v. Hungary (2002).

¹²¹ Conference endorses Guide on Investment Mediation. Energy Charter Treaty Website August, 1, 2016. URL: https://www.energycharter.org/media/news/article/conference-endorses-guide-on-investment-mediation/?tx_news_pi1%5bcontroller%5d=News&tx_news_pi1%5baction%5d=detail&cHash=991328c1d9ab94a1d2d0fc1752465bda

З восьми перелічених справ принаймні три мирові угоди були закріплені арбітражним рішенням і знаходяться в публічному доступі.

У інших справах провадження у арбітражах були припинені без винесення рішення через те, що сторони досягли мирного врегулювання та уклали між собою угоду.

Енергетична хартія пропонує справді грандіозні перспективи для подальшого розвитку медіації між іноземними інвесторами та державами. Це пов'язано з рішенням Суду справедливості ЄС у справі *Achmea*, де суд постановив, що згода держав-членів Європейського Союзу на арбітраж, закріплена у міжнародних договорах про захист інвестицій, суперечить праву ЄС і є недійсною¹²², а отже, трибунал не має юрисдикції щодо розгляду справ між інвесторами та державами європейського співтовариства. Оскільки саме арбітраж сьогодні є найбільш використовуваним способом для врегулювання інвестиційних спорів, то фактична заборона його використання серед держав ЄС означає, що інвестори будуть змушені шукати інші шляхи для комунікації з державою. Цілком можливо, що медіація як недорогий, швидкий і ефективний спосіб врегулювання спору отримає нові можливості для розвитку саме в рамках Енергетичної хартії, для держав-учасників якої необхідно буде забезпечити дієвість положень цього багатостороннього договору.

¹²² *Slovak Republic v. Achmea B.V.*, European Court of Justice. Case C-284/16, Judgment of March 06, 2018. URL: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=199968&pageIndex=0&doclang=EN&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=404057>

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МЕДІАЦІЙНИХ УГОД ТА НАБЛИЖЕНИХ ІНСТИТУТІВ В УКРАЇНІ

Як вже зазначалося, Верховна Рада України так і не прийняла закону про медіацію та медіаційні угоди за роки незалежності. Фактично, на даний час медіаційна угода, якщо сторони вирішать укласти таку за результатами медіації, відповідно до законодавства України прирівнюється до цивільно-правового договору.¹²³ На практиці це нівелює усі особливості цієї категорії угод, а також не дозволяє говорити про можливість примусового виконання медіаційної угоди.¹²⁴ До того ж, іноді в літературі медіаційна угода ототожнюється з мировою угодою, а сам процес медіації прирівнюється до інших інститутів, які вже врегульовані національним правом. Оскільки ці точки зору є доволі дискусійними, варто зупинитися на них детальніше, вказати на окремі деталі чинного законодавства та проаналізувати законопроекти, які стосуються безпосередньо медіації та медіаційних угод. Ще одним важливим моментом, що безпосередньо пов'язаний з законодавством України, є підписання, а в близькому майбутньому і ратифікація Сінгапурської конвенції про міжнародні угоди за результатами медіації. Законопроект, яким буде ратифікована ця угода, має містити положення щодо гармонізації конвенції та національного законодавства.

3.1. Нормативне регулювання медіаційних угод та наблизених інститутів в Україні

Медіаційну угоду в тому вигляді, в якому вона існує на практиці сьогодні, в літературі часто характеризують як цивільно-правовий правочин, що

¹²³ Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

¹²⁴ Стаття 15 ЦК України передбачає такий спосіб захисту цивільних прав, як примусове виконання обов'язку в натурі, проте таким способом захистити цивільне право або інтерес може лише суд. Таким чином, примусовому виконанню в кінцевому підсумку підлягатиме не медіаційна угода, а рішення, винесене судом. До того ж, в такій ситуації не буде виконуватися одне з важливих завдань медіації – зменшення навантаження на судову систему. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

спрямований на встановлення, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків.¹²⁵ Втім, якщо правочин – це дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків¹²⁶, то договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків¹²⁷ і видається більш логічним характеризувати медіаційну угоду, яка є домовленістю сторін спору, саме як договір – окремий вид правочину. Таким чином, медіаційна угода регулюється не лише загальними нормами Цивільного кодексу України, які стосуються правочинів, а й книгою п'ятою про зобов'язальне право.

Використання будь-якого договору в процесі врегулювання спору сприяє зменшенню навантаження на суддів, надаючи сторонам правового спору можливість використовувати більш гнучкий, швидкий, конфіденційний, та ефективний інструмент для врегулювання конфлікту.¹²⁸

У той же час, не будь-який договір, яким сторони домовляються про вирішення спору в позасудовому порядку, є медіаційною угодою. Це яскраво видно, якщо співставити такі схожі між собою на перший погляд інститути, як мирова угода і медіаційна угода. Іншим цікавим для дослідження моментом є врегулювання спору за участю судді, який іноді відносять до одного з видів медіації (присудова або судова), і який все ж має відмінні риси – хоч і дозволяє уникнути судового розгляду справи по суті.

Мирова угода та медіаційна угода. Мирову та медіаційну угоду ототожнюють не лише у юридичній публіцистиці,¹²⁹ а й в окремих законопроектах про медіацію.¹³⁰ Проте слід погодитися з Н. Мазаракі: не варто

¹²⁵ Мазаракі Н. А. Загальна характеристика договорів, що укладаються в сфері медіації. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 2. С. 171-175. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/2/32.pdf>

¹²⁶ Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Ст.203. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

¹²⁷ Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Ст.626. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

¹²⁸ Маркова О. О. Щодо можливості використовувати договір в процедурі примирення сторін для врегулювання конфліктів та спорів: порівняльний аналіз із законодавством країн Європейського Союзу. *Форум права*. 2014. № 3. С. 207–212. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2014_3_35

¹²⁹ Бездітний В. Виконання медіаційної угоди. *Юридична газета*. 2013. Вип. 17. С. 359. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/actual/vikonannya-mediatsiynoyi-ugodi.html>

¹³⁰ Про медіацію: проект Закону України від 26.06.2013 No 2425a / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2425a&skl=8

прирівнювати договір, укладений за результатами медіації, до мирової угоди, адже ці договірні конструкції мають зовсім різні завдання та неоднакове правове регулювання¹³¹. За визначенням А. Згами, мирова угода – це “укладена сторонами й затверджена судом угода, відповідно до якої сторони спору шляхом взаємних уступок ліквідують цивільно-правовий спір, що виник між ними”¹³².

Як цілком слушно зазначає О. Маркова, можливість використовувати договір для врегулювання спору та конфлікту залежить в першу чергу, від законодавчого закріплення такої можливості у сторін.¹³³ Можливість використовувати і укласти мирову угоду сторонами передбачається і закріплюється в процесуальних кодексах України, якими передбачене право сторін на будь-якій стадії судового процесу укласти мирову угоду¹³⁴. Ініціатива примирення може виходити як від сторін, так і від судді, який зобов’язаний ще в попередньому судовому засіданні і на початку розгляду справи по суті з’ясувати можливість врегулювати спір до судового розгляду шляхом укладання мирової угоди.

Мета мирової угоди – врегулювання спору на основі взаємних компромісів сторін. Її зміст повинен стосуватися лише прав та обов’язків сторін в межах предмету позову. За своєю правовою природою мирова угода, як і медіаційна, є договором, який укладається сторонами з метою врегулювання спору на умовах, що попередньо погоджені сторонами. Але мирова угода не прирівнюється до вирішення спору по суті. Сторони не вирішують спір, не здійснюють правосуддя, а лише припиняють судове провадження, досягнувши угоди між собою. Мирова угода ґрунтується на взаємовигідних умовах для

¹³¹ Мазаракі Н. А. Загальна характеристика договорів, що укладаються в сфері медіації. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 2. С. 171-175. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/2/32.pdf>

¹³² Згама А. О. Деякі аспекти укладення мирової угоди у господарському процесі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2013. Вип. 5. С. 110-113. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2013_5_27

¹³³ Маркова О. О. Щодо можливості використовувати договір в процедурі примирення сторін для врегулювання конфліктів та спорів: порівняльний аналіз із законодавством країн Європейського Союзу. *Форум права*. 2014. № 3. С. 207–212. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2014_3_35

⁶⁴ Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>; Кодекс адміністративного судочинства в Україні: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-ІV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>; Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18. 03. 2004 року № 1618-ІV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

сторін, а тому вона, як правило, виконується добровільно. Втім, є і можливість для примусового виконання мирової угоди.

Якщо сторони укладають між собою мирову угоду, то суд своєю ухвалою закриває провадження у справі. У той же час, якщо умови мирової угоди суперечать закону чи порушують права, свободи або інтереси інших осіб, то суд відмовляє у визнанні такої мирової угоди і продовжує судовий розгляд справи по суті; крім того, суд також може не визнати мирової угоди, якщо дії законного представника одної із сторін суперечать інтересам тієї особи, яку він представляє.¹³⁵

Незважаючи на ці відмінності, мирову угоду та медіаційну угоду іноді все ж ототожнюють або принаймні ставлять в один ряд. Чому? Спільними рисами медіації та примирення сторін з укладенням мирової угоди є переговори між сторонами з залученням (хоча примирення можливе і без залучення посередників, на розсуд сторін). В основі обох цих процедур лежить вільне волевиявлення сторін, взаємна зацікавленість у врегулюванні спору шляхом примирення та досягнення взаємовигідного рішення.

Однак ключовою відмінністю між мировою угодою та медіаційною угодою все ж є їхня юридична сила. Як вже було вказано, мирова угода затверджується ухвалою суду, а отже, набуває сили судового рішення і може підлягати примусовому виконанню.

У разі ухилення сторони від виконання мирової угоди після закінчення строку виконання нею своїх обов'язків за такою угодою і якщо ухвала суду про затвердження мирової угоди повністю відповідає вимогам Закону України “Про виконавче провадження”, то вона має юридичну силу виконавчого документа і підлягає виконанню державними чи приватними виконавцями. Якщо ухвала суду про затвердження мирової угоди не містить усіх даних, зазначених у Законі України “Про виконавче провадження”, то така ухвала не має статусу

¹³⁵ Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>; Кодекс адміністративного судочинства в Україні: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>; Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18. 03. 2004 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

виконавчого документа, і інша сторона у справі має право звернутися до суду з позовом про спонукання іншої сторони до виконання мирової угоди. Якщо суд задовільнить такий позов, то він видає відповідний наказ. Схоже, що відповідний позов може мати як майновий, так і немайновий характер – це залежатиме від змісту та конкретних умов мирової угоди.

Таким чином, ухвала про затвердження мирової угоди є “виконавчим документом, і як виконавчий документ повинна містити у своїй резолютивній частині не лише вказівку про затвердження мирової угоди, а й інші передбачені законодавством ознаки та відомості, зокрема, щодо умов, розміру і строків виконання зобов'язань сторін тощо”¹³⁶.

У випадках невиконання одною із сторін умов мирової угоди, укладеної в межах судового процесу і затвердженої господарським судом, інша заінтересована сторона вправі звернутися до державного чи приватного виконавця із заявою про примусове виконання ухвали суду, якою затверджено мирову угоду. Для медіаційної угоди такої можливості не передбачено, оскільки затвердження медіаційної угоди судом суперечило б сутності медіації як альтернативного способу вирішення спорів – сторонам все ж довелося би звертатися до суду, що на практиці нівелювало би велику частину переваг, притаманних медіації.

Врегулювання спору за участю судді. Окремим процесуальним інститутом, що передбачений Цивільним процесуальним кодексом, Господарським процесуальним кодексом та Кодексом адміністративного судочинства України, є врегулювання спору за участю судді.

Врегулювання спору з участю судді іноді відносять до однієї з моделей медіації. Такого висновку, наприклад, доходить О. Можайкіна. Авторка зазначає, що врегулювання спору за участю судді треба розглядати як один із видів (моделей, типів) медіації. Незважаючи на свою специфіку та особливості проведення, цей вид урегулювання спору має основні ознаки медіаційної

¹³⁶ Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 11 грудня 2018 р., судова справа No. 910/12230/16.

процедури¹³⁷. Проте з аналізу норм Господарського процесуального кодексу України вбачається, що інститут врегулювання спору за участю судді у тому вигляді, в якому він існує у національній правовій системі, не можна розглядати як різновид медіації.

У процедурі медіації беруть участь сторони спору та третя нейтральна сторона, яка допомагає сторонам у вирішенні їх проблеми, у той же час не пропонує і не нав'язує їм власного рішення. Медіація дозволяє сторонам контролювати результат спору, самостійно вирішуючи, яким чином його врегулювати. За словами Н. Петренко, “медіатор виступає “диригентом” – спрямовує процедуру діалогу, але не керує нею”¹³⁸.

Що стосується вирішення спору за участю судді, то учасниками даної процедури є суддя і сторони судового провадження. Суддя є представником держави та її іменем ухвалює судові рішення. Проводячи процедуру врегулювання спору, суддя в силу свого статусу та звичної діяльності може прагнути або навіть несвідомо займати авторитетне положення, а отже, фактично буде “керувати спором”, що, своєю чергою, може значно змінити не лише процес, а й результат проведення переговорів.

До того ж за використання такого виду медіації як судова медіація за моделлю “суддя-медіатор” у практиці іноземних держав медіатором у спорі зазвичай виступає інший призначений суддя, який має спеціальну кваліфікацію медіатора. У процедурі, закріпленій національними процесуальними кодексами, визначено, що врегулювання спору за участю судді проводиться суддею-доповідачем, тобто тим же суддею, який входить до складу суду, або ж на одноосібному вирішенні якого перебуває справа.

Наступною відмінністю медіації від процедури врегулювання спору за участю судді є повноваження медіатора та судді як посередника у справі. Так, медіатор – це нейтральна особа, яка спрямовує переговори сторін спору,

¹³⁷ Можайкіна О. Правовий аналіз врегулювання спору за участю судді. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. № 2. С. 174-180.

¹³⁸ Петренко Н. Врегулювання спору за участю судді в господарському судочинстві. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 10. С. 73-77. URL: <http://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/10/15.pdf>

допомагаючи їм самостійно та взаємно вигідно вирішити його. Медіатор не має права радити, пропонувати чи, більше того, нав'язувати можливі шляхи вирішення спору. Повноваження судді у процедурі врегулювання спору є абсолютно протилежними. Хоча деякі правники саме в цій процедурі вбачають ряд переваг, пов'язаний саме з участю та особливим статусом судді. Зокрема, як зазначає Є. Левіцький: «Видається, що запропонована законодавцем можливість врегулювання спору за участю судді є більш виправданою моделлю вирішення господарського спору, ніж медіація. Оскільки процес врегулювання спору координує саме суддя, який є юристом за освітою, розуміє всі юридичні аспекти спору та припускає, як саме може закінчитися розгляд конкретної справи у порядку судового провадження, він може роз'яснити сторонам процесуальні перспективи справи, в тому числі з посиланням та усталену судову практику в аналогічних справах»¹³⁹.

Як зазначають Т. Кисельова та Л. Романадзе, існує ще цілий ряд відмінностей між медіацією та врегулюванням спору за участі судді, наприклад:

- часові межі для початку проведення медіації не встановлені, а врегулювання спору за участі судді можливе лише до початку розгляду справи по суті;
- тривалість врегулювання спору за участі судді пов'язується з поняттям розумного строку, але обмежене тридцятьма днями з дня постановлення ухвали про проведення врегулювання. Можлива тривалість медіації визначається за згодою сторін;
- повторне проведення медіації за бажанням сторін допускається, а повторне проведення врегулювання спору за участі судді неможливе;
- результатом медіації є консенсус, тобто результат задовольняє інтереси сторін, а результатом врегулювання – компроміс, коли сторони взаємно поступаються своїми позиціями¹⁴⁰.

¹³⁹ Левіцький Є. Медіація vs Врегулювання господарського спору за участю судді. *Юридична газета*. 2017. No 27-28 (577-578). С. 44-45.

¹⁴⁰ Кисельова Т. Інтеграція медіації в судову систему України. Програмний документ у рамках проекту «Підтримка впровадженню судової реформи в Україні». 2017. URL: <https://rm.coe.int/kyselova-t-mediation-integration-ukr-new-31-07-2017/168075cle7>

3.2. Законодавчі ініціативи щодо впровадження інструментів медіації в національне законодавство

Відповідно до ч. 4 ст. 55 Конституції України гарантована можливість кожної особи будь-якими не забороненими законом способами захищати свої права¹⁴¹. Саме таким “не забороненим” способом в сучасній Україні є медіація як альтернативний спосіб врегулювання спорів. Попри всі намагання законотворців, врегулювати цей правовий інститут окремим законом досі не вдалося, і хоч в силу своїх особливостей медіація може функціонувати і поза межами законодавчого регулювання, прийняття Закону України “Про медіацію” вже давно на часі в нашій державі. Про його важливість неодноразово згадується в ряді нормативно-правових актів.

Перший важливий крок у застосуванні альтернативних способів врегулювання спорів Україна зробила ще у 2006 р. Указом Президента України від 10 травня 2006 р. №361/2006 з метою “утвердження в Україні верховенства права та впровадження європейських стандартів у національну систему судового устрою й судочинства” було схвалено Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів. Одним із завдань Концепції стало “створення можливостей для розвитку альтернативних (позасудових) способів вирішення спорів”¹⁴².

У Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 рр., схваленій Указом Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015¹⁴³, було зазначено, зокрема, таке: “сьогодні система правосуддя не виконує поставлені перед нею завдання на належному рівні. Серед основних чинників такої ситуації, зокрема, абсолютизація принципу про

¹⁴¹ Конституція України: Закон від 28.06.1996. №254к/96-ВР. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/254k/96-вр>

¹⁴² Про концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів. Указ Президента України від 10.05.2006 р. №. 361/2006. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/361/2006>

¹⁴³ Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки: затверджена указом Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>

поширення юрисдикції судів на всі правовідносини; недосконалість процесуальних інструментів для захисту прав та інтересів осіб, у тому числі нерозвинена система альтернативних методів вирішення спорів”¹⁴⁴.

В Україні існує План дій щодо імплементації кращих практик якісного та ефективного регулювання, відображених Групою Світового банку у методології рейтингу “Ведення бізнесу”, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 р. № 1406 (в редакції розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2016 р. № 926-р). Цей план дій передбачає як один з необхідних заходів і кращих практик запровадження медіації в Україні з наданням можливості часткової сплати судового збору в разі недосягнення компромісу до звернення до суду для вирішення спору¹⁴⁵. Для цього на Міністерство юстиції України було покладене завдання із супроводу у Верховній Раді України проекту Закону України “Про медіацію” (№ 3665), яке впевнено можна назвати невиконаним.

Втім, і цей законопроект, як і всі його “попередники” не був досконалими. О. Кармаза виділяє серед недоліків законопроекту No. 3665 недостатню деталізацію кваліфікаційних вимог до медіатора та особливостей ведення реєстру медіаторів, а також вважає дискусійним положення, яке розкриває зміст принципу конфіденційності медіації та пропонує включити до цієї норми можливість укладення договору про конфіденційність за ініціативою медіатора або сторони медіації¹⁴⁶.

В контексті пропонованого врегулювання медіаційних угод варто згадати зауваження Г. Огречук: “недоліком усіх раніше поданих на розгляд Верховної Ради України законопроектів є те, що не передбачається жодного механізму забезпечення виконання медіаційної угоди, укладеної під час розпочатого

¹⁴⁴ Стратегія реформування судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки: затверджена указом Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>

¹⁴⁵ Про затвердження Плану дій щодо імплементації кращих практик якісного та ефективного регулювання, відображених Групою Світового банку у методології рейтингу “Ведення бізнесу”: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 р. № 1406. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1406-2015-p>

¹⁴⁶ Кармаза О. Інститут медіації: основні концепції розвитку. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. No 2. С. 24-28. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/2/6.pdf>

судового провадження. Такий підхід навряд чи можна вважати виправданим, оскільки за таких умов медіація може використовуватися недобросовісною стороною як засіб затягування врегулювання спору”¹⁴⁷.

Окрім того, як зазначають науковці, у багатьох законопроектів про медіацію є один спільний недолік: надмірна зарегульованість інституту медіації може просто нівелювати усі її переваги. В такому випадку відсутність закону може бути навіть кращою, аніж “поганий закон”¹⁴⁸. Прийняття нормативно-правового акта у сфері медіації є безперечно важливим, але він має бути не надмірно зарегульованим, а рамковим, визначати лише основні засади, які вже у подальшому деталізуватиме спільнота¹⁴⁹. З такою думкою погоджується В. Мотиль, зазначаючи, що “прийняття рамкового закону сприяло б посиленню ролі медіації як засобу вирішення спорів, інформованості суспільства, впровадження його у практику та зрештою інтеграції інституту медіації у правову систему України”¹⁵⁰.

Зрештою, можливо, саме рамковий закон про медіацію зможе стати тим елементом, якого зараз бракує для розвитку та поширення процесу медіації, допоможе підвищити розуміння її важливості серед правничої спільноти та широкого загалу, не обмежуючи сторони у виборі таких методів для захисту своїх інтересів та порушених прав, які вони вважатимуть за потрібне, і не позбавляючи процес медіації його природної гнучкості. В той же час, закон повинен передбачати обов’язковість медіаційної угоди для сторін та можливість її примусового виконання у випадку ухилення сторонами від закріплених домовленостей.

¹⁴⁷ Огренчук Г. В. Правове регулювання застосування медіації при вирішенні цивільно-правових спорів: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: 12.00.03 / Національна академія внутрішніх справ. Київ. 2016. 213 с. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/1449/1/Огренчук%20Д.pdf>

¹⁴⁸ Ілюк А. Альтернатива суду. Як медіація допомагає вирішувати бізнес-конфлікти. *Економічна правда*. 2019. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2019/08/23/650866/>

¹⁴⁹ Сидоришина Т. Медіація — нова фішка комунікації. *Юридична газета online*. 2019. Вип. 38 – 39. С. 692 – 693. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/mediaciya--nova-fishka-komunikaciyi.html>

¹⁵⁰ Мотиль В. Стан та перспективи правового регулювання медіації в Україні. *Юридична Україна*. 2014. No 11. С. 46-52

3.3. Наближення законодавства України про медіацію до міжнародних стандартів

Поки що не ратифікована (на даний момент законопроект про ратифікацію знаходиться на стадії підготовки¹⁵¹), однак підписана Україною 7 серпня 2019 р. в Сінгапурі Конвенція Організації Об'єднаних Націй “Про міжнародні угоди за результатами медіації”¹⁵² вже зовсім скоро має шанси стати повноправною частиною національного законодавства.

Попри те, що Сінгапурська конвенція безпосередньо не стосується медіації всередині національної правової системи, держави можуть і навіть заохочуються до того, аби використовувати стандарти Сінгапурської конвенції як певний орієнтир для вдосконалення правового регулювання. Будь-яка держава також вправі напряду передбачити обов'язковість цих стандартів також і для тих медіаційних угод, які не мають міжнародного елемента. Це було б доцільно для України, яка в будь-якому випадку не має чинного законодавства про медіацію, і дозволило б забезпечити однакове ставлення з боку держави до усіх видів медіаційних угод.

У 2014 р. Україна підписала і ратифікувала Угоду про Асоціацію з Європейським Союзом¹⁵³. Згідно зі статтею 1 Угоди Україна і ЄС мають посилювати співпрацю в сфері правосуддя, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод¹⁵⁴. Країни Європейського Союзу та Україна погодилися між собою, що забезпечення верховенства права та права на доступ до правосуддя повинно

¹⁵¹ За даними Верховного Суду, навесні 2019 р. при Міністерстві юстиції України було створено робочу групу з підготовки законопроекту про ратифікацію. (Верховний Суд. Представники ВС беруть участь у підготовці проекту закону про ратифікацію Сінгапурської конвенції. 02 серпня 2019 р. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/756860/>)

¹⁵² Про міжнародні угоди за результатами медіації: Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 20 грудня 2018 р. Нью-Йорк. URL: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/EN/Texts/UNCITRAL/Arbitration/mediation_convention_v1900316_eng.pdf (авторський переклад)

¹⁵³ Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16.09.2014 р. No 1678-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1678-18> (дата звернення: 17.03.2017).

¹⁵⁴ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Міжнародний документ від 21.03.2014, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#n2820

передбачати доступ як до судових, так і до позасудових (альтернативних) способів та методів врегулювання спорів. Підписання Україною Угоди про Асоціацію з Європейським Союзом надає унікальну можливість не лише для запозичення європейського досвіду медіації, але й також для приєднання до європейської спільноти медіаторів та впровадження якісно нових стандартів у цій сфері.

Вже згадана Директива 2008/52/ЄС стосується лише міжнародних спорів, але, як вказано у п. 8 Преамбули цього документу, “ніщо не повинно заважати застосовувати ці положення також у внутрішньодержавних медіаційних процесах”¹⁵⁵. Тому, як і щодо стандартів Сінгапурської конвенції, при розробці законопроекту варто задуматися над закріпленням гарантій цієї Директиви також і на національному рівні.

Як було зазначено у пояснювальній записці до законопроекту про медіацію №3665, “крім Директиви 2008/52/ЄС та інших Директив Європейського Союзу і Ради Європи існує ще низка міжнародно-правових актів та актів рекомендаційного характеру, норми яких доцільно імплементувати Законом “Про медіацію”. Зокрема, це Модельний Закон ЮНСІТРАЛ про міжнародну примирну процедуру 2002 р., який був взятий за основу для впровадження національного правового регулювання медіації 26 країнами світу, та “Принципи для організацій, які забезпечують проведення медіації”, які були створені в 2002 р. світовими лідерами в сфері медіації і відтворюють найкращу світову практику в цій галузі”¹⁵⁶.

З нещодавно прийнятих нормативно-правових актів, які ставлять за мету розвиток медіації, можна назвати Програму діяльності Кабінету Міністрів України №188-ІХ від 04 жовтня 2019 р., визначає однією з цілей для Міністерства юстиції “забезпечення створення умов для того, щоб сторона

¹⁵⁵ Директива 2008/52/ЄС Європейського парламенту і Ради про деякі аспекти медіації у цивільних та комерційних справах. Міжнародний документ No 2008/52/ЄС від 21.05.2008 р. URL:

http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a95

¹⁵⁶ Про медіацію: пояснювальна записка до проекту Закону України від 17.12.2015 No 3665 / ВР України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57463

договору не могла безпідставно ухилитися від взятих на себе зобов'язань”¹⁵⁷. Досягнення цієї мети передбачає серед іншого також і забезпечення ефективного функціонування системи медіації як інструменту, що дозволяє заощадити часові та матеріальні ресурси, забезпечити вирішення справи без відкриття судового провадження, врегулювати спір на конфіденційних засадах, а також зберегти взаємини з іншою стороною та гарантувати виконання прийнятого рішення в майбутньому.

Попри відсутність чинного правового регулювання, відсутність значних успіхів в законопроектній роботі та повільний процес адаптації української медіації до європейських стандартів, практика застосування інституту медіації в Україні не просто існує, а є доволі активною. Очевидним є інтерес до медіації з боку суспільства, бізнесової спільноти та навіть держави. Практично з кожним роком кількість справ, які були врегульовані (або які сторони намагалися врегулювати) в процесі медіації, зростає – хоч і не дуже швидко, але все ж певний поступ в цій сфері є.

Як слушно зазначає Наталія Ковалко, “медіація не стане вирішенням усіх проблем, які сьогодні виникають і продовжуватимуть виникати між людьми. Утім, запровадження в Україні інституту медіації дозволить учасникам процесу забезпечити їхнє право на ефективний захист своїх порушених інтересів через призму примирення сторін та заохочення до взаємоповаги”¹⁵⁸.

¹⁵⁷ Програма діяльності Кабінету Міністрів України, схвалена Постановою Верховної Ради України №188-IX від 04 жовтня 2019 р. / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/188-IX>

¹⁵⁸ Ковалко Н. Через терни до зірок (Per aspera ad astra). *Блог Наталії Ковалко*. 2019. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/151600-cherez-terni-do-zirok-per-aspera-ad-astra>

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження правового регулювання медіаційних угод та медіації в Україні зроблено наступні висновки:

1. Дослідження генези медіації у світі та в Україні дозволяє вважати медіацію стародавнім процесом, ранні форми якого існували ще у античних державах. Медіація в сучасному її розумінні набула значного розвитку у Європі та США лише у ХХ ст, коли почалися процеси її «професіоналізації» та «інституціоналізації». Багато держав вже закріпили медіацію на законодавчому рівні, однак серед них, на жаль, поки що нема України. Попри наявність давніх козацьких традицій позасудового врегулювання спорів у нашій державі, медіація в Україні зараз знаходиться на початковому етапі свого розвитку. Найбільш активно поширенням та розвитком медіації займаються асоціації медіаторів, які активно залучаються до розробки законопроекту про медіацію і займаються правопросвітницькою діяльністю. Також в Україні активно застосовуються такі правові інститути, як мирова угода та врегулювання спору за участю судді, які є суміжними до медіації, однак мають з нею суттєві відмінності.

2. Якщо говорити про визначення поняття медіації, то це альтернативний спосіб вирішення спору, за умовами якого сторони на добровільних засадах беруть участь у переговорах і намагаються досягти консенсусу та вирішити спір з урахуванням інтересів обох сторін за допомогою незалежного та кваліфікованого посередника (медіатора). Базою для правильного проведення процесу медіації є дотримання її основних принципів, серед яких найважливішими є добровільність, конфіденційність, нейтральність та неупередженість медіатора і рівність сторін медіації.

3. Медіація має перспективи застосування у більшості видів суспільних відносин між сторонами. Виділення присудової і позасудової медіації дозволяє звернути увагу на доцільність застосування кожного з цих видів та оцінити їх можливу ефективність в умовах національної правової системи.

4. Оскільки ефективність медіації напряду залежить від виконання сторонами угоди, досягнутої ними, то постає питання щодо виконання

медіаційних угода. Медіаційна угода є домовленістю між сторонами, досягнутою в ході медіації. Вона може мати як усну, так і письмову форму, але гарантії щодо виконання можуть поширюватися лише на письмові медіаційні угоди. За відсутності чинного нормативно-правового регулювання медіації письмова медіаційна угода прирівнюється до цивільно-правового договору і фактично не існує можливості її примусового виконання у випадку ухилення від зобов'язань за угодою одною із сторін.

5. Успішність впровадження медіації на рівні національних правових систем з розвитком альтернативних способів врегулювання спорів стала настільки очевидною, що міжнародне співтовариство почало розробляти міжнародні стандарти медіації. Такі стандарти у сфері медіації закріплені в документах універсального, та регіонального характеру, їх розробкою займаються різні інституції включно з органами ООН, Ради Європи та Європейського Союзу. Імплементация таких стандартів в законодавство України передбачена рядом національних програмних документів і дозволить ефективно застосовувати медіацію як спосіб позасудового вирішення спорів.

6. З прийняттям Сінгапурської конвенції про міжнародні угоди за результатами медіації з'явилася реальна можливість виконання медіаційних угод з іноземним елементом в різних юрисдикціях. Україна повинна привести національне законодавство у відповідність до стандартів цього документа, що, в свою чергу, матиме позитивний вплив на впровадження медіаційних угод в національну правову систему також і в внутрішньодержавному аспекті.

7. Попри відсутність чинного правового регулювання та відсутність значних успіхів в законопроектній роботі, практика застосування процесу медіації в Україні не лише існує, а й може називатися доволі активною. Очевидним є інтерес до медіації з боку суспільства, бізнесової спільноти та навіть держави. Практично з кожним роком кількість справ, які були врегульовані (або які сторони намагалися врегулювати) в процесі медіації з укладенням медіаційної угоди, зростає. Прийняття рамкового закону у сфері медіації сприятиме подальшому посиленню ролі медіації як засобу вирішення

спорів, сприйняття її суспільством, впровадження медіації у практику та зрештою інтеграції такого альтернативного способу вирішення спорів у правову систему України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Міжнародно-правові акти

1. Recommendation CM/Rec(2018)8 of the Committee of Ministers to member States concerning restorative justice in criminal matters. Adopted by the Committee of Ministers on 3 October 2018 at the 1326th meeting of the Ministers' Deputies. URL: <https://vmsz.nl/wp-content/uploads/2018/10/Aanbeveling-Europa-3-oktober-2018-restorative-justice-in-criminal-matters.pdf> (авторський переклад)
2. Директива 2008/52/ЄС Європейського парламенту і Ради про деякі аспекти медіації у цивільних та комерційних справах. Міжнародний документ No 2008/52/ЄС від 21.05.2008 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a95
3. Договір до Енергетичної Хартії та Заключний Акт до неї. Міжнародний документ від 17.02.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_056
4. Керівні принципи для кращого виконання наявних рекомендацій про медіацію в сімейних справах і медіацію в цивільних справах (Європейська комісія з питань ефективності правосуддя (ЄКЕП-СЕРЕJ), Страсбург, 7 грудня 2007 р., СЕРЕJ (2007) 14). Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. Київ, 2015. С. 472–480.
5. Керівні принципи для кращого виконання наявної Рекомендації про альтернативні методи розв'язання спорів між адміністративними органами і приватними сторонами. Європейська комісія з питань ефективності правосуддя (ЄКЕП-СЕРЕJ). Страсбург. 7 грудня 2007 р. СЕРЕJ (2007) 15) *Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства*. Київ. 2015. С. 481–488.
6. Керівні принципи для кращого виконання наявної рекомендації про медіацію в кримінальних справах Європейська комісія з питань ефективності правосуддя (ЄКЕП-СЕРЕJ). Страсбург. 7 грудня 2007 р. СЕРЕJ (2007) 13. *Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства*. Київ, 2015. С. 489–496.

7. Про міжнародні угоди за результатами медіації: Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 20 грудня 2018 р. Нью-Йорк. URL: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/EN/Texts/UNCITRAL/Arbitration/mediation_convention_v1900316_eng.pdf (авторський переклад)
8. Про міжнародну комерційну погоджувальну процедуру. Типовий закон Комісії Організації Об'єднаних Націй по праву міжнародної торгівлі. Міжнародний документ від 24.06.2002 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_117 (авторський переклад)
9. Рекомендація No R (98) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в сімейних справах (прийнята Комітетом Міністрів 21 січня 1998 р. на 616-ому засіданні заступників міністрів). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_98_1_1998_01_21.pdf
10. Рекомендація No R (99) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державами-членам щодо медіації в кримінальних справах (прийнята Комітетом Міністрів 15 вересня 1999 р. на 679-ому засіданні заступників міністрів). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_828
11. Рекомендація Rec (2001) 9 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо альтернатив судовому розгляду спорів між адміністративними органами й сторонами - приватними особами (ухвалена Комітетом Міністрів 5 вересня 2001 р. на 762-ому засіданні заступників міністрів). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2001_9_2001_09_05.pdf
12. Рекомендація Rec (2002) 10 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в цивільних справах (ухвалена Комітетом Міністрів 18 вересня 2002 р. на 808-му засіданні заступників міністрів). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2002_10_2002_09_18_1.pdf
13. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми

державами-членами, з іншої сторони: Міжнародний документ від 21.03.2014,
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#n2820

Національне та іноземне законодавство, проекти законів

14. “Про медіацію”. Закон Республіки Казахстан № 401-IV від 28 січня 2011 року. URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30927376 (авторський переклад)

15. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>;

16. Кодекс адміністративного судочинства в Україні: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>;

17. Конституція України: Закон від 28.06.1996. №254к/96-ВР. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/254к/96-вр>

18. Про діяльність в сфері медіації: проект Закону України від 05.07.2019 № 10425 / Верховна Рада України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66139

19. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації): наказ Міністерства соціальної політики України від 17.08.2016 № 892. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1243-16>

20. Про затвердження Переліку соціальних послуг, що надаються особам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самотійно їх подолати: наказ Міністерства соціальної політики України від 03.09.2012 № 537. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1614-12>

21. Про затвердження Плану дій щодо імплементації кращих практик якісного та ефективного регулювання, відображених Групою Світового банку у методології рейтингу “Ведення бізнесу”: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 р. № 1406. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1406-2015-p>

22. Про затвердження Положення про надання безоплатної первинної правової допомоги в Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України: наказ Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України від 04.05.2016 №320. Електронний ресурс, режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0753-16/ed20160504#n22>

23. Про концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів. Указ Президента України від 10.05.2006 р. №. 361/2006. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/361/2006>

24. Про медіацію: пояснювальна записка до проекту Закону України від 17.12.2015 № 3665 / ВР України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57463

25. Про медіацію: проект Закону України від 03.07.2013 № 2425а-1 / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47710

26. Про медіацію: проект Закону України від 17.12.2010 № 7481 / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=7481&skl=7 Про медіацію: проект Закону України від 21.02.2011 № 8137 / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=39689

27. Про медіацію: проект Закону України від 17.12.2015 № 3665 / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57463

28. Про медіацію: проект Закону України від 17.12.2015 № 3665 / ВР України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57463

29. Про медіацію: проект Закону України від 19.04.2012 № 10301 - 1 / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=43208

30. Про медіацію: проект Закону України від 26.06.2013 № 2425а / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2425a&skl=8
31. Про медіацію: проект Закону України від 27.03.2015 № 2480/ Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54558
32. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16.09.2014 р. № 1678-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1678-18> (дата звернення: 17.03.2017).
33. Програма діяльності Кабінету Міністрів України, схвалена Постановою Верховної Ради України №188-IX від 04 жовтня 2019 р. / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/188-IX>
34. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки: затверджена указом Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>
35. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Ст.626. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
36. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18. 03. 2004 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

Наукові публікації та інші джерела

37. Barrett, J. T. A history of alternative dispute resolution: the story of a political, cultural and social movement. / Eds. Jerome Barrett, Joseph Barrett. San-Francisco: Josey-Bass. 2004. Р. xxv-xxix (авторський переклад)
38. Beal B. L. Online mediation: Has its time come? *Ohio State Journal on Dispute Resolution*, Vol. 15:3 2000. 2017. URL: https://kb.osu.edu/bitstream/handle/1811/80010/1/OSJDR_V15N3_735.pdf

39. Black's Law Dictionary, 2nd edition. URL: <https://www.freelawdictionary.org> (авторський переклад)
40. Conference endorses Guide on Investment Mediation. Energy Charter Treaty Website August, 1, 2016. URL: https://www.energycharter.org/media/news/article/conference-endorses-guide-on-investment-mediation/?tx_news_pi1%5bcontroller%5d=News&tx_news_pi1%5baction%5d=detail&cHash=991328c1d9ab94a1d2d0fc1752465bda
41. Key principles and stages of mediation. European e – Justice Portal. URL: https://e-justice.europa.eu/content_key_principles_and_stages_of_mediation-383-en.do
42. Miranda, A. The Origins of Mediation and the A.D.R. tools. *Mediation in Europe at the cross-road of different legal cultures* / Ed. Antonello Miranda. Rome: ARACNE editrice S.r.l., 2014. P. 9–26. URL: https://www.academia.edu/9611797/The_Origins_of_Mediation_and_the_A.D.R._to_ols (авторський переклад)
43. Nainodina I. Court-annexed and Contractual Mediation in France. *Russian Journal of Comparative Law*. 2015. Vol. 6. P. 140 – 146. URL: http://ejournal41.com/journals_n/1450933942.pdf
44. Orejudo Prieto de los Mozos, Patricia, The Law Applicable to International Mediation Contracts (January 1, 2011). InDret, Vol. 1, 2011. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1762680> (авторський переклад)
45. Rodríguez Vargas M. Mediation Law in Spain: An Overview of the Spanish Mediation Act. Cuatrecasas, Gonçalves Pereira. 2012. Vol.17.P.1-4. URL:
46. Roscoe Pound. The Causes of Popular Dissatisfaction with the Administration of Justice, *American Law Review*, 729, 742. 1906. URL: <https://law.unl.edu/RoscoePound.pdf> (авторський переклад)
47. Schnabel, Timothy, The Singapore Convention on Mediation: A Framework for the Cross-Border Recognition and Enforcement of Mediated

Settlements. September 18, 2018. *19 Pepp. Disp. Resol. L.J. 1*. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3239527> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3239527>

48. Slovak Republic v. Achmea B.V.. European Court of Justice. Case C-284/16, Judgment of March 06, 2018. URL: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=199968&pageIndex=0&doclang=EN&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=404057>

49. Traum L., Farkas B. The history and legacy of Pound conferences. *Cardozo Journal of Conflict Resolution*, Vol. 18:677. 2017. URL: https://cardozojcr.com/wp-content/uploads/2017/05/CAC313_crop.pdf (авторський переклад)

50. Академічний тлумачний словник української мови. 1977. URL: <http://sum.in.ua/s/procedura>

51. Академічний тлумачний словник української мови. 1977. URL: <http://sum.in.ua/s/proces>

52. Бездітний В. Виконання медіаційної угоди. *Юридична газета*. 2013. Вип. 17. С. 359. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/actual/vikonannya-mediacyynoyi-ugodi.html>

53. Беляєва К. Шанс на перемовини. *Закон і бізнес*. No. 40. 06.10.2018-12.10.2018. URL: <https://zib.com.ua/ua/print/134774-yakisna-mediacyia-zekonomit-uchasnikam-chas-groshi-ta-nervi.html>

54. Бурова Л. І. Правова природа медіаційної угоди. *Часопис цивілістики*. Вип. 18. С. 56 – 59. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/8291/Chasopys%2056-59.pdf.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

55. Волковицька Н. Медіація: альтернативний чи ефективний спосіб вирішення спорів? *Юридична газета*. №4-5 (606-607). 31 січня 2018 р. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/mediacyia-alternativniy-chi-efektivniy-sposib-virishennya-sporiv.html>

56. Звіт за результатами дослідження «Ставлення громадян України до судової системи» (за даними Центру Разумкова, опублікований 24 червня 2019).

URL: <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/stavlennia-gromadian-ukrainy-do-sudovoi-systemy> (дата звернення: 27.12.2019).

57. Згама А. О. Деякі аспекти укладення мирової угоди у господарському процесі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2013. Вип. 5. С. 110-113. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2013_5_27

58. Зубко Т. Л. Медіація як спосіб альтернативного врегулювання спорів в європейському просторі. *Зб. наук. праць Харківського нац. пед. Університету ім. Г. С. Сковороди «Право»*. 2014. №. 21. С. 130-136.

59. Ілюк А. Альтернатива суду. Як медіація допомагає вирішувати бізнес-конфлікти. *Економічна правда*. 2019. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2019/08/23/650866/>

60. Йосипенко С. Т. Принципи медіації у приватно – правових відносинах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 35. С. 130 – 133. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/15205/1/ПРИНЦИПИ%20МЕДІАЦІЇ%20У%20ПРИВАТНО-ПРАВОВИХ%20ВІДНОСИНАХ.pdf>

61. Кармаза О. Інститут медіації: основні концепції розвитку. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 24-28. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/2/6.pdf>

62. Карташов М. Медіація як форма вирішення корпоративних спорів. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. №. 10. С. 11 – 15. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/10/3.pdf>

63. Кисельова Т. Інтеграція медіації в судову систему України. Програмний документ у рамках проекту “Підтримка впровадженню судової реформи в Україні”. 2017. URL: <https://rm.coe.int/kyselova-t-mediation-integartion-ukr-new-31-07-2017/168075c1e7>

64. Кисельова Т. С. Правове регулювання відносин із надання послуг медіації в зарубіжних країнах. *Право України*. 2011. № 11-12. С. 225-234. URL: https://ukrmediation.com.ua/files//Pravo_Ukrainy_11-12_2011_page_225-245.pdf

65. Коваленко Т. Медіація: Процедура врегулювання спорів за взаємною згодою сторін. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2016. Вип. 1. С. 16 – 23. URL: <http://www.inprojournal.org/wp-content/uploads/2017/06/117Kovalenko-T.pdf>
66. Ковалко Н. Через терни до зірок (Per aspera ad astra). *Блог Наталії Ковалко*. 2019. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/151600-cherez-terni-do-zirok-per-aspera-ad-astra>
67. Лазаренко М. Медіація в Україні як засіб захисту майнових прав іноземного інвестора. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. Вип. 2. С. 126 – 131. URL: http://vjhr.sk/archive/2017_2/part_2/22.pdf
68. Левіцький Є. Медіація vs Врегулювання господарського спору за участю судді. *Юридична газета*. 2017. № 27-28 (577-578). С. 44-45.
69. Мазаракі Н. А. Виконання угоди, укладеної за результатами медіації. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 1. С. 15-18. URL : http://apnl.dnu.in.ua/1_2018/6.pdf
70. Мазаракі Н. А. Загальна характеристика договорів, що укладаються в сфері медіації. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 2. С. 171-175. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/2/32.pdf>
71. Мазаракі Н. Сінгапурська конвенція: теоретико – правовий аналіз. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2019. Вип. 1. С. 26 – 34. [http://zt.knteu.kiev.ua/files/2019/01\(102\)/5.pdf](http://zt.knteu.kiev.ua/files/2019/01(102)/5.pdf)
72. Маркова О. О. Щодо можливості використовувати договір в процедурі примирення сторін для врегулювання конфліктів та спорів: порівняльний аналіз із законодавством країн Європейського Союзу. *Форум права*. 2014. № 3. С. 207–212. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2014_3_35
73. Медіація у професійній діяльності юриста : підручник / авт.кол.: Т. Білик, Р. Гаврилук, І. Городиський [та ін.]; за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. — Одеса: Екологія, 2019. — 456 с.

74. Можайкіна О. Правовий аналіз врегулювання спору за участю судді. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. № 2. С. 174-180.
75. Можайкіна О.С. Поняття та зміст основних принципів медіації в цивільно-правових відносинах. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. Вип. 5. С. 55 – 58. URL: http://apnl.dnu.in.ua/5_2017/15.pdf
76. Мотиль В. Стан та перспективи правового регулювання медіації в Україні. *Юридична Україна*. 2014. № 11. С. 46-52
77. Огречук Г. О. Правове регулювання застосування медіації при вирішенні цивільно-правових спорів: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: 12.00.03 / Національна академія внутрішніх справ. Київ. 2016. 213 с. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/1449/1/Огречук%20Д.pdf>
78. Огречук Г.О. Добровільність та конфіденційність як основоположні принципи медіації. *Наше право*. 2014. Вип. 10. С. 177 –183.
79. Огречук Г.О. Договори про проведення медіації. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2015. Вип. 30 (1). С. 144 – 148. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_30%281%29_37
80. Пенькова К. Інститут медіації в Німеччині, Франції та Канаді. Європейський інформаційно-дослідницький центр. URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29019.pdf>
81. Петренко Н. Врегулювання спору за участю судді в господарському судочинстві. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 10. С. 73-77. URL: <http://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/10/15.pdf>
82. Подковенко Т. Медіація: міжнародно-правові стандарти. *Актуальні проблеми правознавства*. Випуск 4 (12). 2017 р. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/28515/1/Подковенко.pdf>
83. Поліщук М. Я. Поняття медіації як альтернативного методу вирішення спорів. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2014. №. 65. С. 134-139. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dip_2014_65_22

84. Притика Ю. Зміст та класифікація принципів медіації. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. №. 10. С. 86–92.
85. Сидоришина Т. Медіація — нова фішка комунікації. *Юридична газета online*. 2019. Вип. 38 – 39. С. 692 – 693. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/mediaciya--nova-fishka-komunikaciyi.html>
86. Спектор О.М. Альтернативні способи вирішення цивільно-правових спорів: дис.. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: 12.00.03. Київ, 2012 – 219 с.
87. Статут громадської організації «Національна Асоціація Медіаторів України»: затверджений рішенням установчих зборів засновників громадської організації «Національна Асоціація Медіаторів України» від 20 серпня 2014 р., протокол No.1/2014
88. Тарнавська А.-Н. Становлення інституту медіації в умовах євроінтеграційних процесів України. *Публічне право*. 2015. №. 1. С.211-218.
89. Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 11 грудня 2018 р., судова справа No. 910/12230/16.
90. Хрімлі О. Примирні процедури як форма захисту прав інвесторів у сфері господарювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 12. С. 100-104. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2016_12_19
91. Цимбалюк В. І. Теоретико-правовий аналіз зарубіжного досвіду правового забезпечення медіації. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. Вип. 11. С. 55 – 60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2014_11_25
92. Цувіна Т.А. Впровадження інституту присудової медіації як перспективний напрямок реформування цивільного процесуального законодавства України. *Україна на шляху до Європи: реформа цивільного процесуального законодавства*. Зб. наук. праць. Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7 лип. 2017 р.) / за заг. ред. І. О. Ізарової, Р. Ю. Ханік-Посполітак. Київ :ВД Дакор, 2017. С. 195-200. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12731/1/Cuvina_195-200.pdf

93. Юлія Дубенко. Чи є медіаційні угоди юридично обов'язковими для виконання? Ліга медіаторів України. 2018. URL: <http://limu.org.ua/projects/poshirieni-zapitannia-pro-simieinu-miediatsiiu>
94. Яковлев В.В. Присудова та позасудова медіація: основні ознаки. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО». 2017. Вип. 26. С. 139 – 151. URL: <http://oaji.net/articles/2017/976-1510307873.pdf>
95. Ясиновський І. Г. Історичний аспект розвитку інституту медіації та сучасні тенденції розвитку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція»*. 2014. № 10-2. С. 31–33
96. Ясиновський І.Г. Імплементация процедури медіації в українське законодавство: теоретико-правовий аналіз: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юрид. наук: 12.00.01 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2016.